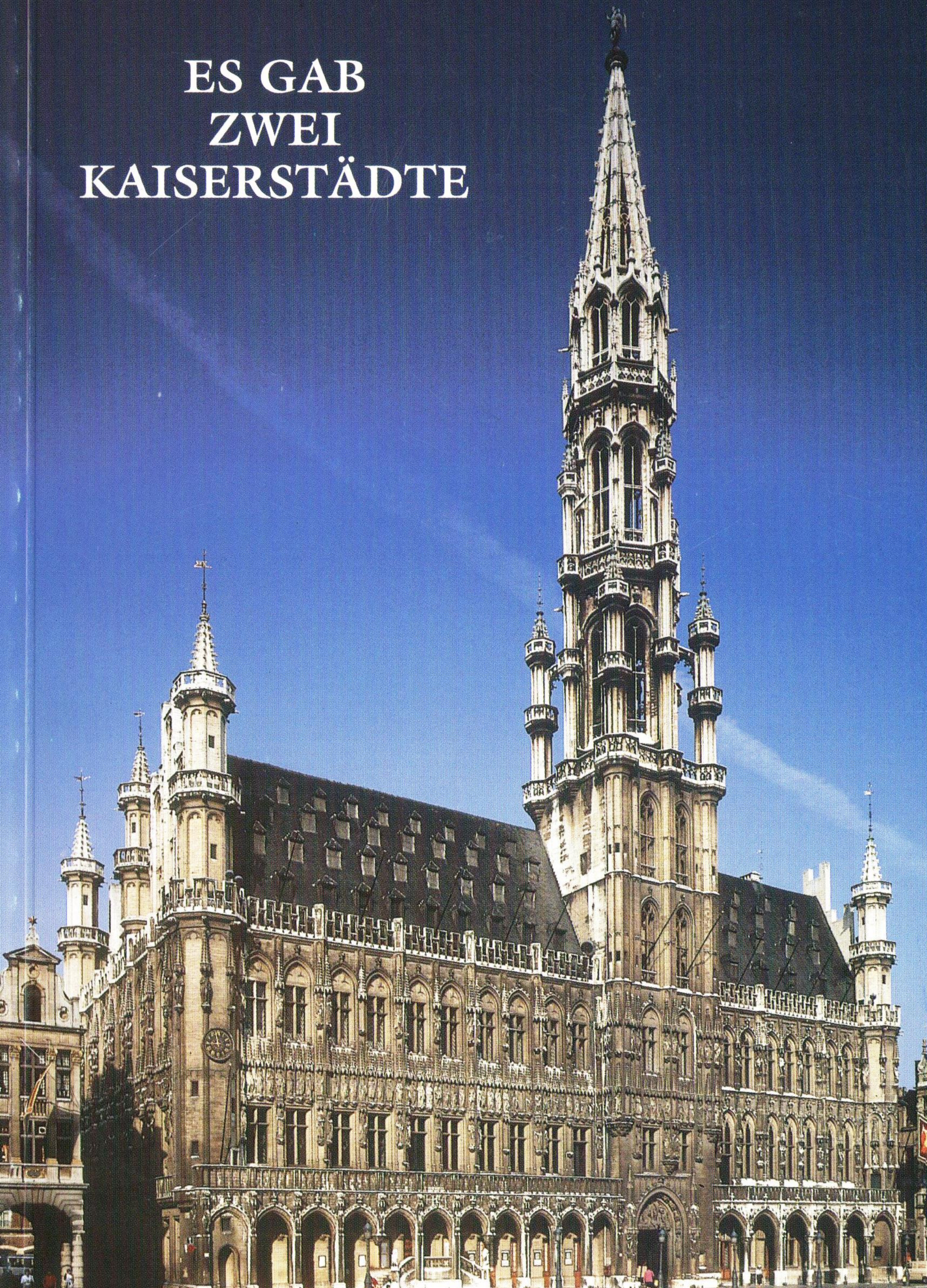

ES GAB
ZWEI
KAISERSTÄDTE

ER WAREN
TWE
KEIZERSSTEDEN

*Een wandeling
door het centrum van Brussel*

*Brussel heeft veel banden met Oostenrijk
en zijn hoofdstad Wenen.*

*Bovendien bestaan er tussen de twee steden
een aantal interessante parallellen.*

*Dat zal blijken uit een wandeling door het centrum van Brussel
die ingeleid wordt door een aantal thema's die belangrijk zijn
in de ontwikkeling van Brussel zowel als van Wenen.*

1. Het Hof van de keizer

Toen hertog Filips de Goede van Bourgondië in 1430 Brabant bij zijn bezittingen voegde promoveerde hij Brussel tot zijn belangrijkste hofstad. Na hem verkoos hertog Karel de Stoute Mechelen als verblijfplaats. Tijdens zijn bewind verschenen de Habsburgers in de Nederlanden. De Albertijnse tak van deze familie doofde uit in 1457 en hertog Frederik V uit de Leopoldijnse tak werd keizer als Frederik III. Hij wou zijn huismacht uitbreiden door zijn enige zoon Maximiliaan uit te huwelijken aan Maria, de erfdochter van Bourgondië. In ruil werd bedongen dat haar vader een koningskroon kreeg. De twee vorsten ontmoetten elkaar in Trier, maar Frederik kwam zo onder de indruk van de weelde en het machtsvertoon van de Bourgondiërs dat hij besloot de stad te ontvluchten de dag voor de plechtigheid.

In 1477 sneuvelde Karel in de strijd tegen de hertog van Lotharingen. Maria moest de macht in zeer moeilijke omstandigheden overnemen en besloot alsnog te huwen met Maximiliaan. Zo verwierven de Habsburgers de rijke Bourgondische erflanden. Een van hun deviezen luidde: "Bella gerant alii, felix Austria nube. Nam quam Mars alii, dattibi regna Venus" (Laat de oorlog aan de anderen over en trouw gelukkig Oostenrijk, want waar Mars kronen schenkt aan de anderen doet Venus dat aan u). Niemand heeft dat met zoveel succes gedaan als Maximiliaan. Naast Oostenrijk en Bourgondië kon hij Spanje verwerven door een dubbelhuwelijk tussen zijn twee kinderen en de zoon en een dochter van de koningen van Aragon en Castilië. Aan zijn kleinkinderen bezorgde hij Bohemen en Hongarije maar dat wordt in het Weense gedeelte van dit verhaal uit de doeken gedaan.

Maximiliaan volgde zijn vader op in 1493. Hij vestigde zich in Innsbruck en zijn zoon Filips de Schone kwam aan de macht in de Nederlanden. Na de dood van zijn schoonmoeder volgde Filips op in Castilië maar daar overleed hij in 1506, nog geen dertig jaar oud. De keizer werd dan voogd over zijn kleinkinderen, maar bleef in Oostenrijk en liet zich in de Nederlanden vertegenwoordigen door zijn dochter Margaretha.

Tot aan haar overlijden in 1530 bleef zij de macht uitoefenen voor rekening van haar neef, eerst omdat hij minderjarig was en daarna omdat hij vaak afwezig was. Die neef was niemand minder dan keizer Karel V, de man in wiens rijk de zon nooit onderging omdat hij de vruchten plukte van het huwelijksbeleid van zijn grootvader. Ondanks de uitgestrektheid van zijn bezittingen is hij zich steeds in de eerste plaats als een Bourgondische vorst blijven beschouwen, net zoals zijn tante.

Niet Wenen of Innsbruck maar Brussel was het belangrijkste centrum van de Habsburgers toen zij het toppunt van hun macht bereikten. Margaretha was de laatste prinses die Mechelen verkoos als verblijfplaats. Na haar dood liet Karel zich in de Nederlanden vertegenwoordigen door zijn zuster Maria, de weduwe van de koning van Hongarije. Zij keerde met het Hof terug naar Brussel.

In 1555 deed Karel V troonsafstand. Zijn zoon erfde de Nederlanden en werd koning van Spanje als Filips II. Hij verhuisde naar Madrid en vanaf dan verbleef er geen soevereine vorst meer in de Nederlanden. De geschiedenis van Brussel als residentiestad is niet zo indrukwekkend als die van Wenen. In de vijftiende en de zestiende eeuw kende de stad wel twee glansmomenten onder hertog Filips de Goede en keizer Karel V. Elk op zijn manier beheersten zij het politiek toneel in Europa.

2. Kunst voor de vorst

In de Middeleeuwen behoorden de Zuidelijke Nederlanden bij de meest verstedelijkte gebieden van Europa. Alle grote centra dankten hun groei aan de textielnijverheid die kwaliteitslaken produceerde voor de uitvoer. De handelsmetropolen Brugge en Antwerpen en het politiek centrum Brussel groeiden uit tot belangrijke centra van kunstnijverheid. Hun schilderijen, retabels en wandtapijten zijn terug te vinden in alle grote musea van de wereld, ook in Oostenrijk. Dat mag geen reden zijn om ze terug te vorderen. Het is een dwaze legende dat deze kunstwerken door vreemde bezetters zoals de Oostenrijkers gestolen zouden zijn. De meeste werden geproduceerd om aan het buitenland verkocht te worden en de rest is eerlijk door verzamelaars

verworven. Van alle regimes die de Zuidelijke Nederlanden bestuurden zijn er maar twee die gestolen hebben : het Franse revolutionaire bewind op het einde van de achttiende eeuw en de Nazi's in de twintigste eeuw.

In de zestiende eeuw kwamen de beste musici van Europa uit de Nederlanden. Zij maakten carrière in Wenen of Venetië, München of Madrid. In de achttiende eeuw waren de rollen omgekeerd : toen was Wenen de muzikale hoofdplaats van het continent.

3. Op de frontlijn van katholiek Europa

Tijdens de godsdienstoorlogen in de zestiende eeuw was Brussel een belangrijk centrum van verzet tegen de katholieke Spaanse Habsburgers. Door de herovering van Brussel, Gent en Antwerpen konden de Zuidelijke Nederlanden opnieuw onder het gezag van de vorst gebracht worden, en vanaf dan werden deze gewesten een noordelijke voorpost van katholiek Europa in de vuurlinie met de protestanten. Het katholiek herstel werd krachtig gesteund door de overheid, en de Contrareformatie drukte toen een duidelijke stempel op de stad. Veel kerken werden opgetrokken of aangepast in barokstijl.

Belangrijke edelen die hun land moesten ontvluchten om geloofsredenen vonden een toevlucht in Brussel. Samen met de hofadel namen zij het initiatief voor de oprichting van nieuwe kloosterorden en gaven de stad een beetje de allure terug die zij verloren was door het vertrek van de vorst.

4. Adellijke ambtenaren

Vanaf de zestiende eeuw werd de vorst in Brussel vertegenwoordigd door een landvoogd. Meestal was hij of zij een familielid van de regerende prins. Door de

nauwe banden tussen de twee takken van het Huis Habsburg waren ook in de Spaanse periode Oostenrijkse Habsburgers in Brussel op post. Het is allemaal nogal verwarrend omdat de Spanjaarden als Habsburgers ook 'van Oostenrijk' genoemd werden. Daarom volgt hier een lijst van de landvoogden met hun verwantschap tot de vorsten (16e - 18e eeuw). Leemten zijn normaal met benoemingen die op afstand gebeuren. Tijdens de lange periode tussen 1659 en 1716 was de landvoogd Maximiliaan-Emmanuel van Beieren en woedde de Spaanse successieoorlog. Met koning wordt bedoeld koning van Spanje, met halfbroer of -zuster wordt eufemistisch aangeduid dat het over bastaardkinderen gaat.

Naam	Landvoogd	Verwantschap
SPAANSE PERIODE		
hertogin Margaretha van Savoie	1507 - 1530	tante van keizer Karel V
koningin Maria van Hongarije	1531 - 1555	zuster van keizer Karel V
hertog Emanuel-Filibert van Savoie	1555 - 1559	neef van Margaretha van Savoie
hertogin Margaretha van Parma	1559 - 1567	halfzuster van koning Filips II
Don Juan van Oostenrijk	1576 - 1578	halfbroer van koning Filips II
prins Alexander Farnese	1578 - 1592	zoon van Margaretha van Parma
aartshertog Matthias	1577	later zelf keizer
aartshertog Ernst	1593 - 1595	broer van keizer Matthias
aartshertog Albrecht	1596 - 1621	broer van keizer Matthias
markgraaf Andreas	1598 - 1599	neef van keizer Matthias
aartshertogin Isabella	1598 - 1633	zuster van koning Filips III
(Albrecht en Isabella regeren in	1598 - 1621	als soevereine vorsten)
kardinaal-infant Ferdinand	1631 - 1641	broer van koning Filips IV
Don Juan van Oostenrijk	1644 - 1647	halfbroer van koning Karel II
eveneens :	1656 - 1659	
aartshertog Leopold-Willem	1647 - 1656	broer van keizer Ferdinand III
OOSTENRIJKSE PERIODE		
prins Eugene van Savoie	1716 - 1724	
aartshertogin Maria-Elisabeth	1724 - 1741	zuster van keizer Karel VI
hertog Karel van Lotharingen	1741 - 1780	schoonbroer van keizerin Maria-Theresia
aartshertogin Maria-Anna	1744	echtgenote van Karel van Lotharingen
aartshertogin Maria-Christina	1780 - 1792	zuster van keizer Jozef II
hertog Albert van Saksen-Teschen	1780 - 1792	echtgenoot van Maria-Christina
aartshertog Karel Lodewijk	1793 - 1794	broer van keizer Frans II

Geleidelijk kreeg de functie van landvoogd een ceremonieel karakter. Het concrete beleid werd toevertrouwd aan hoge ambtenaren gerecruteerd uit de adel. Hun titel evolueerde maar werd uiteindelijk gevolmachtigd minister. Deze topambtenaren uit de Oostenrijkse periode (18e eeuw) waren :

Voornamen	Titel	Naam	Minister	
Lothar Joseph	graaf van	Königsegg		1714 - 1716
Hercules		Turinetti	de Prié	1716 - 1724
Wirrich Philipp	graaf van	Daun	Teano	1725 - 1725
Giulio	graaf	Visconti	Borromeo	1726 - 1732
Friedrich	graaf van	Harrach		1732 - 1743
Wenceslas	prins van	Kaunitz	Rietberg	1744 - 1746
Karl	graaf van	Batthyani		
Antoniotto	di	Botta	Adorno	1749 - 1753
Karl Joseph	graaf van	Cobenzl		1753 - 1770
Georg Adam	prins van	Stahremberg		1770 - 1783
Louis Charles		Belgiojoso	Barbiano	1783 - 1787
Ferdinand	graaf van	Trauttmansdorff	Weinsberg	1787 - 1789
Florimond Claude	graaf van	Mercy	Argenteau	1790 - 1791
Franz Georg	prins van	Metternich	Winneburg	1791 - 1794

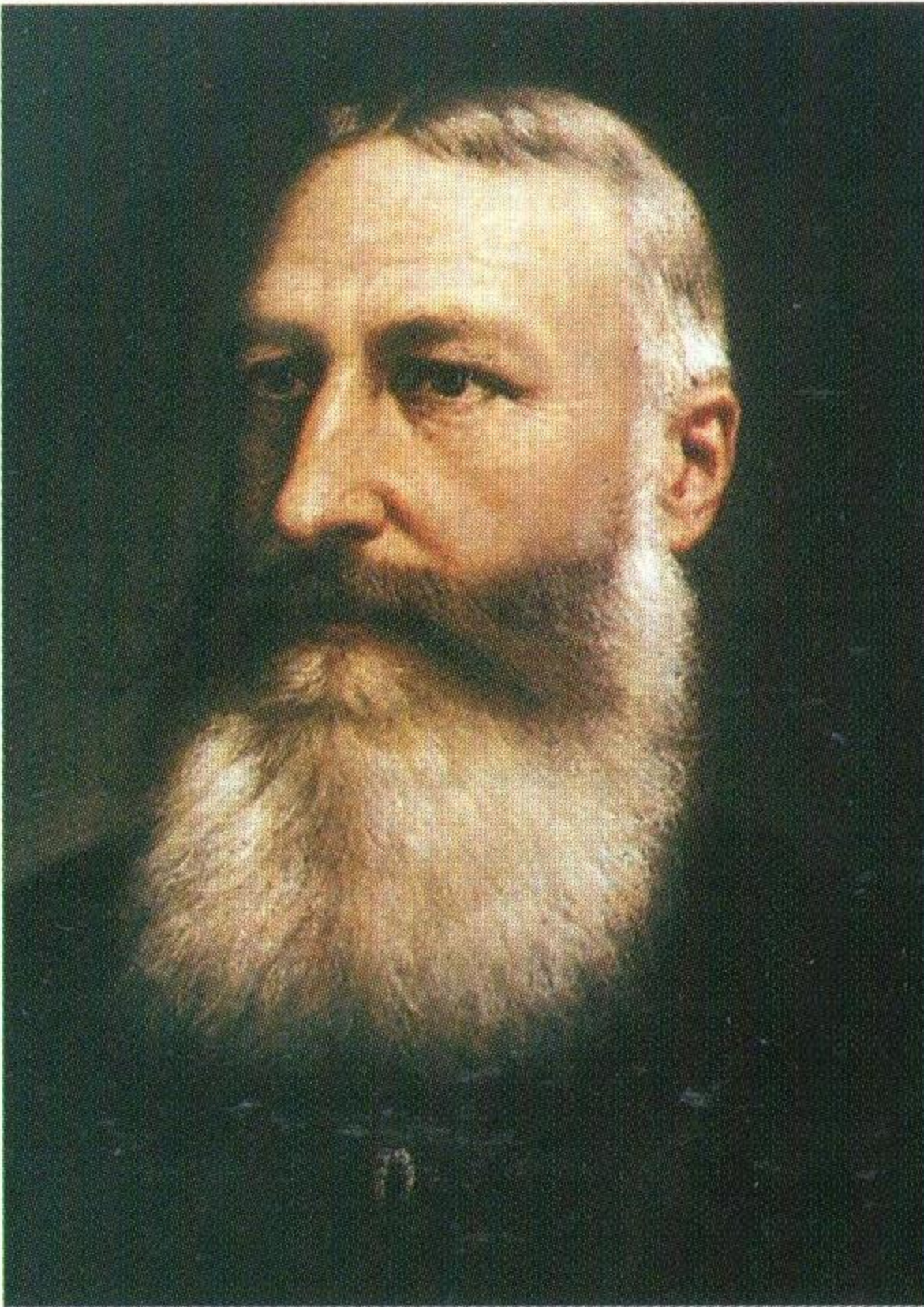
In de achttiende eeuw speelden de landvoogden en de gevolmachtigde ministers een belangrijke rol in de stadsverfraaiing. Terwijl Wenen nog pronkte in zijn barokke keizerlijke gewaad werd in Brussel een klassieke hofbuurt aangelegd. Zelfs de Fransen die toen Europa cultureel domineerden, konden er een punt aan zuigen. Daarom is er van de architectuur die in Brussel Oostenrijks genoemd wordt, in heel Wenen geen voorbeeld te vinden.

5. De burgerij veroverd de stad

In 1815 werd Napoleon definitief verslagen in Waterloo bij Brussel. Alle traditionele machthebbers kwamen bijeen in Wenen waar zij leerden walsen en tussen twee dansen Europa reorganiseerden, uiteraard op een conservatieve leest. De Noordelijke Nederlanden waren al sinds de zestiende eeuw een republiek en werden verplicht opnieuw een koninkrijk te worden, uitgebreid met de Zuidelijke, voorheen Oostenrijkse Nederlanden.

Vijftien jaar na het Congres van Wenen barstte er in heel Europa een liberale reactie los tegen de bestaande machtsverhoudingen. Overal werd deze opstand neergeslagen, behalve in het Zuiden van de Nederlanden waar het koninkrijk België geboren werd.

Het nieuwe land kreeg de modernste grondwet van het ogenblik. Inzake industriële vooruitgang scoorde alleen Groot-Brittannië beter. De burgerij trok zich op aan deze economische en politieke successen en overheerste het culturele leven in de hoofdstad Brussel.

Eens de politieke toestand gestabiliseerd in de tweede helft van de negentiende eeuw, werd er zoveel afgebroken en nieuw gebouwd dat 'architect' voor de Brusselaars een scheldwoord werd. Prestigieuze bouwprojecten moesten de stad aanpassen aan de nieuwe werkelijkheid. Koning Leopold II ontpopte zich tot een groot bouwheer die Brussel de allure wou geven van een moderne hoofdstad. De vergelijking tussen zijn realisaties en de Weense Ringstrasse, tussen de neostijlen in Brussel en de historische stijl in Wenen is interessant.

De architectuur uit die periode is nu gelukkig aan een herwaardering toe. Drie architecten staken boven hun collega's uit : Jean-Pierre Cluysenaar (1811 - 1880), Jozef Poelaert (1817 - 1879) en Hendrik Beyaert (1823 - 1894). Van hun realisaties zullen we representatieve voorbeelden ontmoeten tijdens onze wandeling. Twee burgemeesters hebben ook een belangrijke rol gespeeld in de uitbouw van de stad : Jules Anspach was aan de macht van 1863 tot 1879 en Karel Buls van 1880 tot 1899. De eerste was de grote promotor van de moderne stad, de tweede wierp zich op als beschermer van wat er nog overbleef aan historisch erfgoed.

Tegen het einde van de eeuw ontstond er een nieuwe mentaliteit. De breuk met de neoarchitectuur werd bezegeld door de Art Nouveau. Victor Horta (1861 -1947) werd een grootmeester met internationale uitstraling en de belangrijkste vertegenwoordiger van deze strekking. In zijn generatie beïnvloedde Paul Hankar (1859 - 1906) het ontstaan van de Wiener Secession door de indruk die hij maakte op Otto Wagner bij diens bezoek aan de wereldtentoonstelling van Brussel in 1897.

6. Een nieuw beleid, een nieuwe stad.

De industrialisatie gaf aanleiding tot een politiek die de concentratie van arbeidersmassa's rond de steden tegenging. Uitgebreid openbaar vervoer moest de breuk tussen woon- en werkgelegenheid mogelijk maken. Na de Eerste Wereldoorlog werden op coöperatieve basis aan de rand van de stad prachtige tuinwijken aangelegd. Toch werden er ook op grote schaal goedkope huurwoningen gebouwd.

In 1958 wou België zijn moderniteit bewijzen in een grote wereldtentoonstelling. Het Atomium is nog altijd het symbool van die ambitie. Eens te meer werd Brussel op zijn kop gezet, de derde keer in minder dan honderd jaar :

- de overwelving van de Zenne (1868 - 1871) en de aanleg van de centrale lanen;
- de bouw van een ondergrondse spoorverbinding tussen Noord- en Zuidstation (1909 - 1952);

de Noord-Zuidverbinding;

- de aanleg van een stadsautosnelweg met tunnels op de ringlanen (1956).

Naast deze werken die het stadscentrum in zijn geheel raakten werden ook bepaalde delen volledig verbouwd, zoals de Hofberg aan de voet van het Koningsplein en de Onze-Lieve-Vrouw ten Sneeuwwijk achter het Parlement.

7. Op weg naar de XXIste eeuw

Na de Tweede Wereldoorlog begon het moeizame proces van Europese eenmaking. In 1951 werd de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal opgericht. Zes jaar later volgden de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie en de Europese Economische Gemeenschap. In 1967 fuseerden de drie Gemeenschappen en sinds 1992 heten zij officieel de 'Europese Unie'. Het aantal leden groeide van zes naar vijftien en bij de laatste nieuwkomers bevindt zich ook Oostenrijk.

Brussel, Luxemburg en Straatsburg verdelen onder elkaar de rol van hoofdstad van de Unie. De commissie, een raad van commissarissen die de 18000 Europese ambtenaren leiding geeft, zetelt in Brussel. Het Europees Parlement houdt er zijn commissievergaderingen terwijl de voltallige zittingen in Straatsburg plaatshebben. Heel de buurt ten oosten van het stadscentrum is uitgegroeid tot een Europees machtscentrum. De commissie zetelt in het Berlaumontgebouw dat nu gerenoveerd wordt. Het Parlement beschikt over gloednieuwe gebouwen. De mastodont die het parlementaire halfgrond huisvest wordt niet zonder enige ironie 'le caprice des dieux' genoemd naar de Franse kaas die verpakt wordt in doosjes met een vergelijkbaar silhouet.

Toen generaal de Gaulle in 1966 Frankrijk terugtrok uit de geïntegreerde militaire structuur van de Noordatlantische Verdragsorganisatie verhuisde dit militaire bondgenootschap ook naar België. De hoofdzetel is gevestigd in de Brusselse gemeente Evere.

In de tweede helft van de twintigste eeuw haalde Brussel zowel zijn voordeel als zijn nadeel uit de stroomversnelling waarin de Belgische politieke structuren terechtkwamen. De unitaire staat kraakte in zijn voegen onder druk van het streven naar autonomie van Vlamingen en Walen. Het land werd gefederaliseerd en Brussel was niet meer het onbetwiste centrum waar België rond draaide. Het kreeg wel een eigen statuut als Hoofdstedelijk Gewest, bleef de zetel van de federale regering en werd ook de vestigingsplaats van het Vlaamse Parlement en de Vlaamse regering.

De betekenis van begrippen zoals Vlaanderen, België en de Nederlanden evolueerde in de loop van de geschiedenis. In zijn moderne interpretatie is Vlaanderen de Nederlandstalige component van de Belgische federatie. In de Middeleeuwen was het een graafschap, waarvan de helft vandaag in Frankrijk ligt. Om zo nauw mogelijk aan te sluiten bij de historische realiteit, wordt in deze tekst vooral gesproken over de Zuidelijke Nederlanden, het gebied dat in de achttiende eeuw door de Oostenrijkse Habsburgers bestuurd werd en dat groter was dan heel het huidige België.

Een wandeling door de historische stadskern van Brussel illustreert een aantal van de hier aangehaalde thema's.

1. De benedenstad

We starten aan het Boudewijncomplex, een zetel van de Vlaamse overheid dicht bij het Noordstation, op de hoek van de Kleine Ring en de Jacqumainlaan. De laan is aangelegd in de vroegere loop van de Zenne. We gaan de stad in en de eerste straat die we tegenkomen op onze rechterkant heet Sint-Jan-Nepomucenusstraat. Zij ontleent haar naam aan het beeld van deze heilige dat hier op een brug over de Zenne stond. Toen graaf von Daun in 1725 Brussel verliet schonk hij het aan de stad en dat is begrijpelijk gezien het belang van de verering van Nepomuk in Wenen. Het beeld wordt nu bewaard in het Stedelijk Museum Broodhuis.

Langs de laan lopen we tot bij het De Brouckèreplein waar ook de A. Maxlaan en de Anspachlaan samenkomen. Dit zijn de centrale lanen die aangelegd werden na de overwelving van de Zenne. Afgezien van de twee torengedebouwen aan het begin van de Anspachlaan heeft het geheel vrij goed zijn oorspronkelijk profiel bewaard.

Op nummer 1-3 vooraan rechts in de Maxlaan bevindt zich het huis 'Hier is't in den Kater en de Kat' ontworpen door Beyaert in neorenaissancestijl. In 1876 won hij hiermee de eerste prijs in een wedstrijd voor het mooiste gevelontwerp op de nieuwe lanen.

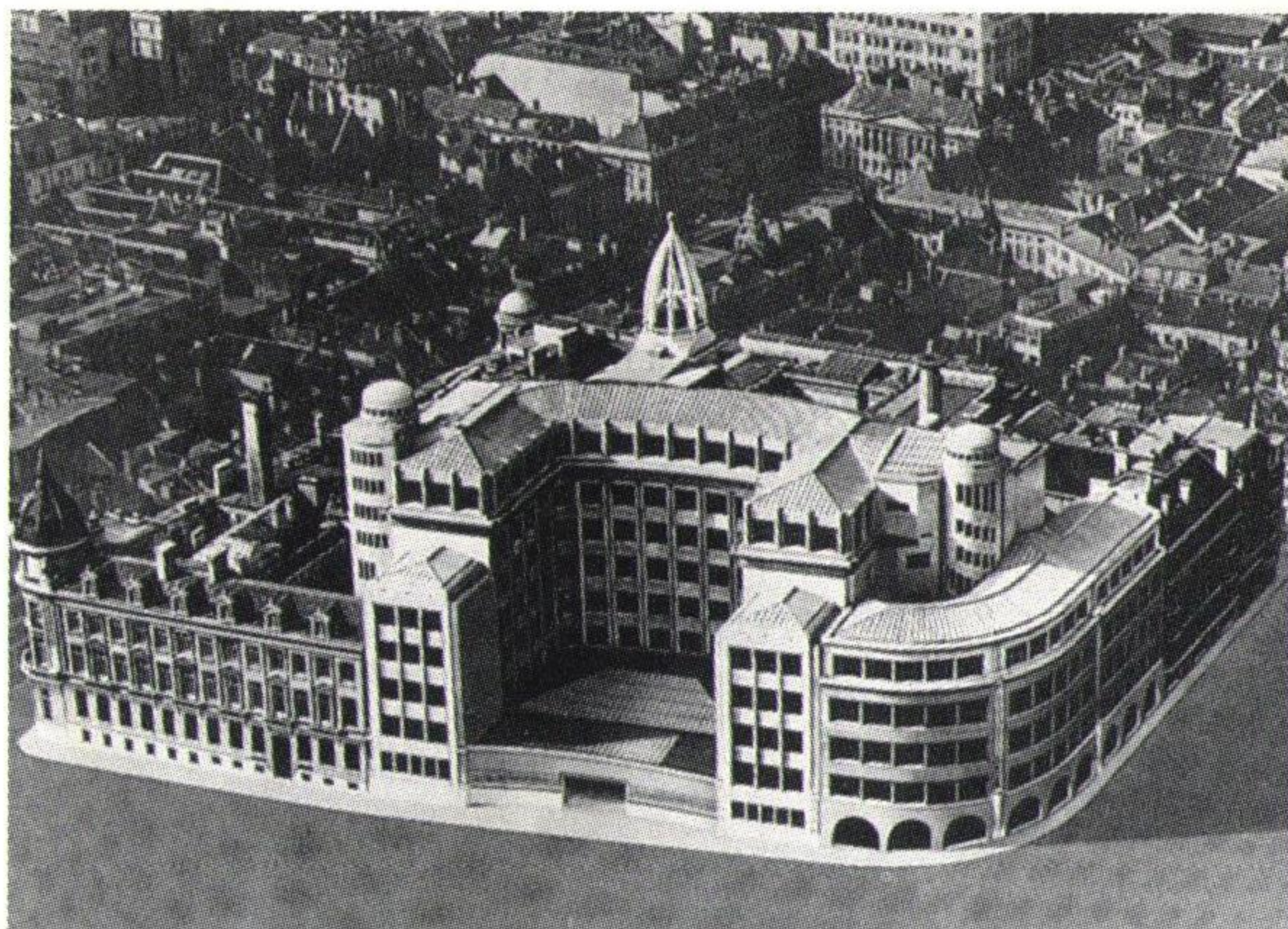
Rechts ernaast is de ingang van de Noorddoorgang die oorspronkelijk een museum was zoals uit de gevelopschriften blijkt. Bij de opening in 1882 bestonden al veel dergelijke galerijen in Europa. Verder in de wandeling zullen we zien dat Brussel op dat gebied een generatie vroeger baanbrekend werk verricht heeft.

Aan de andere kant van de Noorddoorgang in de Nieuwstraat draaien we naar links en nemen dan rechts de Sint-Michielsstraat om uit te komen op het Martelaarsplein. Dit klassieke geheel naar Frans voorbeeld werd ontworpen in 1774-1776 in de Oostenrijkse periode. Het huisvest vandaag de ministeriële kabinetten van de Vlaamse regering.

Het plein werd aangelegd op de terreinen van een blekerij die niet de vereiste afmetingen had. Daarom werden de bovenverdiepingen van de gebouwen ineengedrukt zodat de hoogte van de gevels overeenkwam met de lengte en de breedte van het plein. Zo ontstond toch nog een harmonisch geheel : wie niet groot is moet slim zijn!

Oorspronkelijk was zo een plein bedoeld als een 'ville close', een stuk stad dat voorbehouden werd aan een elite die zich afsloot van de buitenwereld. In tegenstelling tot het Koningsplein werd het Martelaarsplein niet ontsloten voor het moderne verkeer. Daarom heeft het een charme bewaard die het Koningsplein niet meer heeft. De verschillende monumenten op het plein verwijzen naar de revolutie van 1830 en horen dus niet bij het oorspronkelijk concept.

Langs de Zilverstraat bereiken we de Wolvengracht waarin we naar links draaien. Op nummer 46 is sinds 1893 de hoofdzetel gevestigd van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas. De oorspronkelijke gevel omvat de deur en drie ramen rechts en links ervan. Later werd het gebouw uitgebreid tot aan de Zilverstraat. Het contrast is interessant met nummer 48, een nog latere uitbreiding die geopend werd in 1953. Het eerste gebouw is een laat werk van Beyaert, het tweede werd ontworpen door Alfred Chambon en was voor zijn tijd een zeer vooruitstrevend project.

In 1848 kwam de eerste homogeen liberale regering uit de Belgische geschiedenis aan de macht. Twee jaar later stichtte zij een Algemene Lijfrentekas op initiatief van minister van financiën Walthère Frère-Orban die ook de motor werd van de oprichting van een Algemene Spaarkas in 1865. Beide instellingen werden samengevoegd onder leiding van directeur Daniel-Hyacinthe Cans, een even overtuigd vrijmetselaar en liberaal als Frère-Orban. Het initiatief ging uit van progressieve liberalen en dat is een belangrijk verschil met de ontstaansgeschiedenis van de Weense Volksparkasse.

Het systeem kende een snelle groei door de ontwikkeling van het schoolsparen waarmee begonnen werd in Gent. Vijf jaar na de fusie namen de posterijen de spaarkasverrichtingen op in hun activiteitenpakket en in 1880 spaarde al een Belg op de tien. Vanaf 1884 werd een belangrijke bijdrage geleverd tot de ontwikkeling van de sociale zekerheid door het subsidiëren van de onderlinge hulpkassen waarvan de leden aansloten bij de lijfrentekas. Dit systeem van gesubsidieerde vrije keuze was een compromis tussen de liberale afkeer voor staatsinterventie en de behoefte aan een sociaal beleid. Door de wet van 1889 kon de ASLK ook de sociale woningbouw stimuleren. Nog voor de Eerste Wereldoorlog werden 63.000 sociale woningen opgetrokken.

We lopen verder door de Wolvengracht, beklimmen rechts de Warmoesberg en lopen rechtdoor naar de ingang van de Koninklijke Sint-Hubertusgalerijen in de Schildknaapstraat op nummer 71-75. Dit meesterwerk van Cluysenaar werd geopend in 1847 en was een primeur in Europa : het oudste galerijencomplex van die omvang en in glas overdekt.

Nergens in Brussel blijkt beter hoe de zegevierende burgerij zich in de negentiende eeuw een heel eigen nieuwe leefomgeving schiep. In Wenen gebeurde dat tegen de achtergrond van de nadagen van het keizerrijk. In Brussel zou vanaf 1865 koning Leopold II zwaar op de stedenbouw wegen, maar wie in het land kon zich nog burgerlijker noemen dan deze koning? Brussel heeft niet de keizerlijke grandeur van Wenen maar de stad heeft wel een burgerlijk cachet dat uniek is.

We lopen het complex in via de Koningsgalerij. Het koffiehuis rechtover de hoek met de Prinsengalerij zou perfect in Wenen passen. Wanneer Brusselaars over een café spreken denken zij niet aan koffie maar aan bier. Dit is echter een echte tempel van de koffiedegustatie.

De Koninginnegalerij voorbij het overdekte kruispunt met de Beenhouwersstraat zwenkt lichtjes naar links. Zo verkrijgt Cluysenaar dat de wandelaar geen perspectief op oneindig krijgt, maar vanuit de ene galerij op de etalages in de andere kijkt. Zo ontstaat een warme sfeer die niet gebroken wordt door de grote luminositeit, te danken aan de glazen bedaking. De tweede winkel links in de Koninginnegalerij is de bakermat van de Brusselse pralines. In de negentiende eeuw ging chocolade nog als geneesmiddel over de toonbank en de familie Neuhaus, van oorsprong Zwitsers, had hier een apotheek. Zij vonden niet de praline uit maar wel de ballottin, het kartonnen doosje waarin de lekkernij verpakt wordt. En zij waren de eersten die de pralines als fijn en duur snoepgoed verkochten. Zonder de economische successen van de Brusselse burgerij in de negentiende eeuw zouden nooit de voorwaarden geschapen zijn om daarmee in deze stad eerder te beginnen dan in een groter centrum. Dat de pralines van hieruit de wereld veroverd hebben is dus een smakelijke bladzijde economische geschiedenis.

2. De Grote Markt en haar omgeving

We verlaten de galerijen en lopen door de Heuvelstraat recht naar de Grote Markt. De meeste toeristen verdwijnen in de open bogengalerij onder het kleine gebouw links van het stadhuis. Daar ligt de beeltenis van een zieltogende man en men beweert dat wie op zijn arm wrijft een wens mag doen. De legende is amper vijftig jaar oud maar zorgt wel voor een monument dat gratis door de toeristen onderhouden wordt : de bewreven delen van het beeld blinken als een spiegel.

De man die het tijdelijke met het eeuwige ligt te verwisselen is Evrard T'Serclaes, schepen van Brussel in de veertiende eeuw. Hij heeft de stad ontzet in een erfopvolgingsoorlog die Brabant teisterde in het midden van de veertiende eeuw. Zijn kleinzoon Jan verwierf door huwelijk de heerlijkheid Tilly in Waals-Brabant. Een achterkleinzoon van Jan werd opgenomen in de hofkringen na zijn huwelijk met Dorothea von Schierstädt, een bastaardkleindochter van keizer Maximiliaan I. Onder zijn nakomelingen bevinden zich heel wat belangrijke ambtenaren, diplomaten en militairen in dienst van de keizer.

Zijn tweede zoon Johann T'Serclaes de Tilly verliet de Nederlanden om met keizer Rudolf II in Hongarije de Turken te bestrijden. In 1605 werd hij veldmaarschalk en in de Dertigjarige Oorlog streed hij als opperbevelhebber van het Beierse leger. In 1620 behaalde hij een belangrijke overwinning op de Wittenberg bij Praag. Twee jaar later werd hij door keizer Ferdinand II tot graaf bevorderd en na de dood van Wallenstein werd hij opperbevelhebber van het keizerlijk leger. In 1632 overleed hij aan zijn verwondingen na een nederlaag bij Ingolstadt. Hij ging de geschiedenis in als 'der Heilige im Harnisch', een eretitel die niet helemaal past bij de brutale manier waarop hij in 1631 Maagdenburg verwoest had.

Weners hebben op de Grote Markt in elk geval een punt van herkenning. Hun stadhuis is geïnspireerd op het exemplaar dat hier staat. Toen de Brusselaars begin vijftiende eeuw een stadhuis bouwden omvatte dat alleen de linkervleugel en de toren. Schepenen waren toen veeleer rechters dan bestuurders en meer dan dat hadden zij niet nodig. De concurrentiestrijd met de oude Brabantse hoofdstad Leuven inspireerde een halve eeuw later een tweede bouwfase met een rechtervleugel en een torenspits. Het beeld op de toren stelt de aartsengel Michael voor, de officiële beschermheilige van de stad.

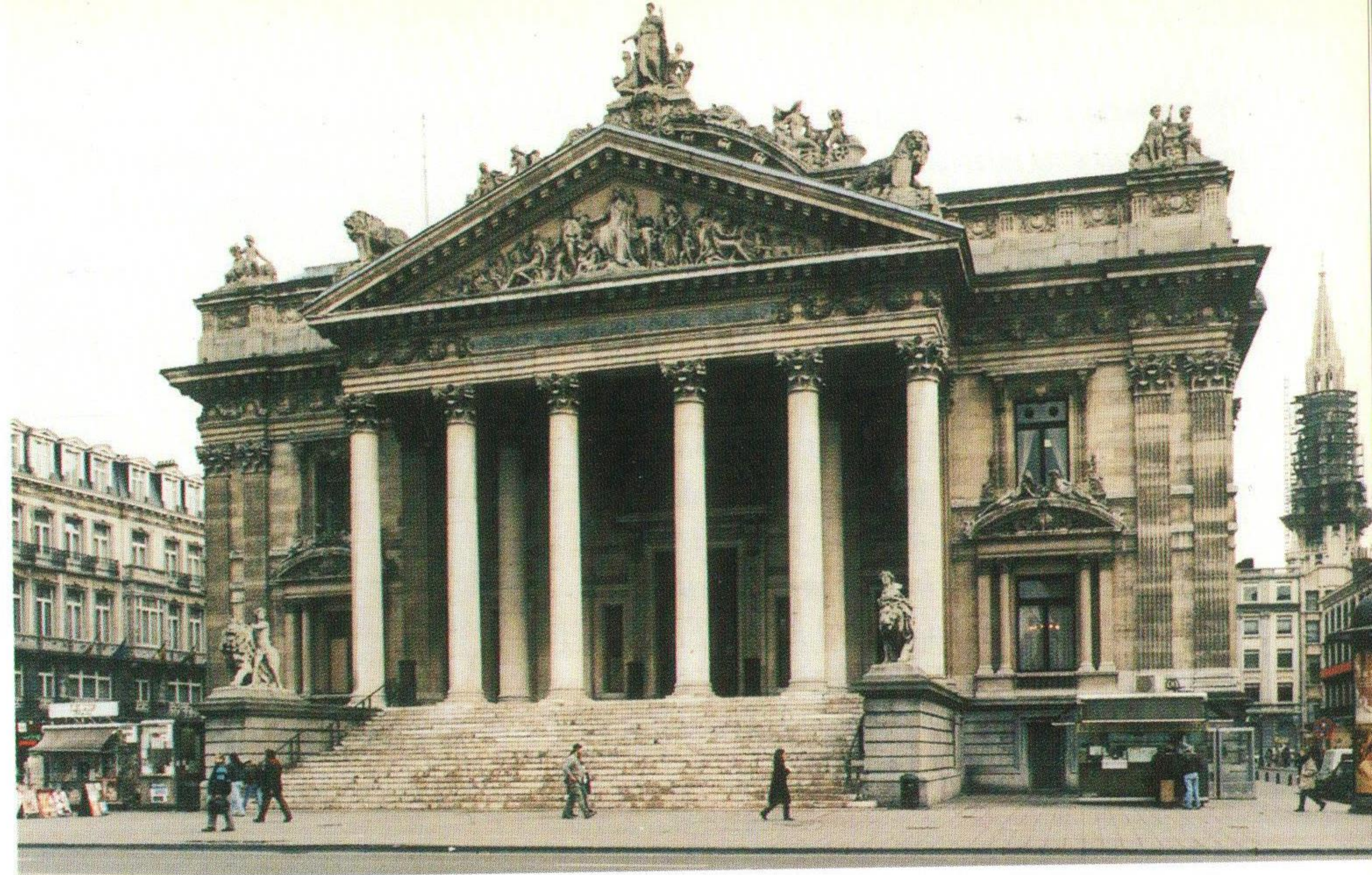
Het tijdsverschil verklaart de anomalieën in de structuur van het gebouw : de poort staat niet in de as van de toren en de twee vleugels zijn helemaal verschillend opgebouwd. Toen Wenen zich in de negentiende eeuw inspireerde op het Brusselse stadhuis nam het er wel de symboolwaarde van over maar niet de onvolkomenheden.

Op het einde van de zeventiende eeuw voerde heel Europa oorlog en in dat kader hebben de Fransen in 1695 drie dagen lang Brussel gebombardeerd. De artillerie was toen nog niet zo krachtig als nu maar de stad was nog grotendeels in hout gebouwd. De bommen veroorzaakten een uitslaande brand die heel het centrum verwoestte, ook de Grote Markt.

De Spaanse landvoogd Maximiliaan Emmanuel II van Beieren wou gebruik maken van de wederopbouw om de stad te moderniseren. Hij stuitte daarbij op het verzet van de conservatieve ambachtsgilden. Na veel touwtrekken kreeg noch de ene noch de andere gelijk. De modernisten haalden het aan de oostkant waar achter de gevel van het Huis van de Hertogen van Brabant zeven zelfstandige bouweenheden verborgen zitten. Aan de overkant staan gildenhuisen die er wonderwel in slagen zo weinig mogelijk op elkaar te gelijken. Daar triomfeert het middeleeuwse particularisme, ook al is het verpakt in een barokstijl uit de late zeventiende eeuw. In een stad met een machtige vorst en een belangrijke hofadel zou zoiets niet mogelijk geweest zijn. Dat is weer het verschil tussen Brussel en Wenen: deze gebouwen zijn ongeveer even oud als de meeste Weense paleizen.

De originaliteit van de Grote Markt ligt in haar gebrek aan eenheid. Had een van de twee strekkingen gewonnen, dan was dit een plein zoals er in Europa dertien in een dozijn zijn. Dat is niet gebeurd en daarom is zij een schitterende synthese van de strijd tussen oude en nieuwe stedenbouw aan de vooravond van de achttiende eeuw.

Via de Boterstraat en de Beursstraat bereiken wij het Beursplein. Staat de Handelsbeurs in Wenen op het uiteinde van de Ring, voorbij de Universiteit, dan is zij in Brussel het centrum van alles. De vestiging is functioneel en symbolisch gekozen. Zij vormt het middelpunt van de lanen aangelegd na de overwelving van de Zenne. Recht ertegenover leidt de Ortsstraat naar Molenbeek, de voorstad die 'het Manchester van het vasteland' genoemd werd wegens de onstuimige industriële ontwikkeling die er plaatsvond.

We kunnen een eerste maal pauzeren in de Mausstraat in de Falstaff of in de Beursstraat in de Cirio, twee cafés waarvan het interieur nog de sfeer ademt van toen de beursmakelaars er met een 'half en half' (half mousserende wijn, half witte wijn) op het nieuws van hun loopjongens zaten te wachten. In die sector zijn er die de uitvinding van de computer geen goede zaak vinden!

We volgen de Anspachlaan naar links. De vijfde straat op onze linkerkant voorbij de Beurs is de Olivetenhof en die brengt ons naar het kerkje van Onze-Lieve-Vrouw van Goede Bijstand, een madonna die zeer populair was in de zeventiende eeuw. De oude kapel van Sint-Jacob van Compostela werd toen vervangen door dit gebouw toegewijd aan haar. Boven de hoofdingang in de Kolenmarkt prijkt het wapenschild van Karel van Lotharingen, de schoonbroer van keizerin Maria-Theresia. Hij werd landvoogd in Brussel in 1641 en grootmeester van de Duitse Orde in 1761.

Zijn wapen dat beladen is met het kruis van de Duitse Orde kan pas daarna aangebracht zijn.

Op de Kolenmarkt nemen we rechts de Lievevrouwbroersstraat. Voorbij het fonteintje van Manneken-Pis wordt dat de Eikstraat. Nummer 10 werd in 1750 gekocht door baron von Sickenhausen die postmeester was voor rekening van de prins van Thurn en Taxis. De brievenpost werd tot in 1794 van daaruit georganiseerd. Straks op de Grote Zavel komen we nog terug op dit thema. Het Koninklijk Atheneum aan de overkant is gesticht in 1777 als Theresiaans College, in het kader van de onderwijshervorming onder keizerin Maria-Theresia. Het veranderde zesmaal van statuut en nog meer van locatie om in 1887 uiteindelijk hier terecht te komen.

Het gezellige pleintje bovenaan de straat heet Oud Korenhuis naar de graanhalle die er stond tot in de zeventiende eeuw. Daar voorbij komen we in de Trapstraat, in de verwoeste gewesten. Brussel is nog steeds niet bekomen van de kaalslag die aangericht is bij de aanleg van de Noord-Zuidverbinding. Deze omgeving getuigt van de inspanningen die de stad en het Gewest nu leveren om de schade in te halen, maar er is nog veel werk aan de winkel.

Boven in deze straat aan de overkant van de Keizerslaan staat nog een hoektoren van de stadswallen uit de twaalfde eeuw. Rechts daarvan begint de Hoogstraat en die leidt ons iets verder naar de Onze-Lieve-Vrouw Kapellekerk. Dit hoogtepunt van de Brabantse gotiek is pas gerestaureerd. Ze ligt half op de helling van de Zennevallei, tussen de ijverige benedenstad en de residentiële bovenstad. Aan dat feit dankt ze haar rijk meubilair: altaren van ambachten zowel als grafmonumenten van edelen. Onze aandacht gaat naar enkele belangrijke figuren die hier hun laatste rustplaats vonden.

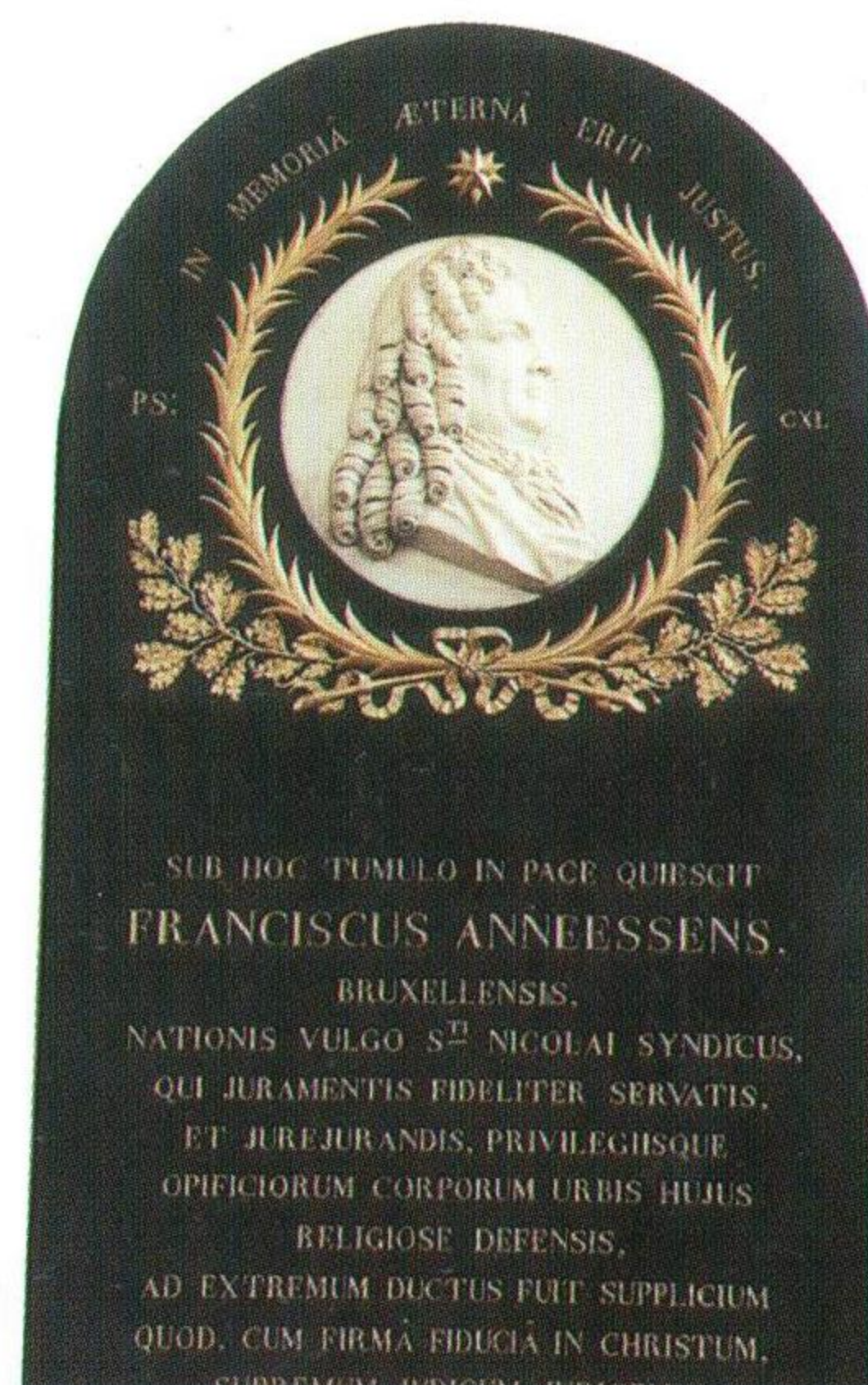
Onder de vierde zijkapel links ligt de grafkelder van de familie Verreycken. Daar werden in 1770 gevolmachtigd minister Cobenzl en zijn echtgenote bijgezet. Hun oudste dochter was met een Verreycken gehuwd. Het grote grafmonument tegen de muur herinnert aan Louis Verreycken die honderdvijftig jaar vroeger gestorven was.

In de derde zijkapel rechts hangt boven de biechtstoel een schilderij van Rubens waarop Christus de sleutel van de hemelpoort overhandigt aan Sint-Pieter. Het is een kopie, want het origineel werd in 1765 verkocht door onverlaten die niet begrepen wat het waard was. Jan Bruegel de Fluwelen of de Oude bestelde dit werk voor het grafmonument van zijn vader Pieter Bruegel de Oude. Het opschrift onder het schilderij werd in 1676 vernieuwd door David Teniers II, aan moederszijde een kleinzoon van Jan. Zo werd hier een hele dynastie van grote schilders verenigd. Hun nakomelingen hebben nog geprotesteerd toen het werk van de hand gedaan werd, maar tevergeefs.

De omgeving waarin Pieter Bruegel leefde, werkte en begraven werd, helpt zijn oeuvre te situeren. Daarom kan een bezoek aan het Kunsthistorisch Museum in Wenen nuttig aangevuld worden met een uitstapje hier in de buurt. Dat thema wordt verder uitgespit aan het woonhuis van de schilder.

In de grote kapel links van het koor, tegen de kolom die de toegang naar de dwarsbeuk in tweeën splitst, hangt een herdenkingsplaat ter ere van Frans Anneessens, een ambachtsdeken uit het begin van de Oostenrijkse periode. De graven van Merode-Westerloo en van Beaufort bekostigden de plaatsing ervan in 1834. Met dat soort monumenten wou de kersverse Belgische staat zijn nationale helden eren. Voor het romantische nationalisme van de negentiende eeuw was Anneessens zo iemand: hij had de stedelijke vrijheden verdedigd tegen het Oostenrijks bewind.

Het verhaal is geen diplomatiek incident waard, want de waarheid is genuanceerder dan dat. In de achttiende eeuw bestond er geen democratie. De patricische families en de ambachtsgilden monopoliseerden het stadsbestuur. De ambachten waren allang achterhaald door de economische ontwikkeling, want na de grote ontdekkingsreizen van rond 1500 werd het economische leven een wereldgebeuren, en zij werkten te kleinschalig om die evolutie bij te kunnen houden. Nieuwe bedrijfstakken organiseerden zich zonder gildenstructuur, en in de loop van de achttiende eeuw vertegenwoordigden de ambachtsgilden minder dan een kwart van de beroepsbevolking.

Alle steden moesten een aandeel in de jaarbede betalen. In 1714 werd Antwerpen ontheven van die verplichting wegens de uitgaven die het moest doen voor het onderhoud van de troepen. Dat werd in Brussel aangegrepen om ook een belasting te weigeren en een bestuurshervorming uit 1700 ter discussie te stellen. De landvoogd prins Eugene van Savoie werd in de Nederlanden vertegenwoordigd door Hercules Turinetti, de Markies van Prié. Deze Italiaan had geen begrip voor het stedelijk particularisme en het conflict ging van kwaad naar erger. De strijd tegen de Turken in de Balkan sloopte zoveel energie op dat er geen middelen beschikbaar waren om orde op zaken te stellen en Prié moest belangrijke toegevingen doen.

In 1717 kon prins Eugene Belgrado innemen en de Brusselaars vierden dat uitbundig. Misschien hadden ze dat beter niet gedaan, want een jaar later werd de vrede van Passarowitz getekend en rukten de vrijgekomen soldaten op naar de Nederlanden. In 1719 werden vijf ambachtsdekens aangehouden en voor de Raad van Brabant gebracht die vrij lichte straffen uitsprak. Om de macht niet nog meer te vernederen werd tegen de verwachtingen in gratie geweigerd en de enige doodstraf, die van Anneessens, werd uitgevoerd.

In de Belgische geschiedschrijving is Prié de zondebok van het verhaal, de Marquis de Pillé (de plunderaar). Een objectieve beoordeling van zijn loopbaan geeft een ander beeld. De keizer en de landvoogd waren niet minder voorstander van het absolutisme dan hij, zij waren alleen maar betere diplomaten. Zowel in Italië als in de Nederlanden heeft Prié de financiële belangen van zijn vorst succesvol behartigd, maar dat werd in Wenen natuurlijk meer geapprecieerd dan in Brussel.

Anneessens was niet de held die van hem gemaakt werd, maar wel een interessante figuur. Hij blonk uit in wat later een Belgische specialiteit werd: het vinden van uitvluchten om geen belastingen te hoeven betalen. En zijn verzet tegen het vorstelijk absolutisme is een inspiratiebron geworden voor de moderne democratische beweging.

Voor de Kapellekerk begint de Blaesstraat en daarin op het derde kruispunt bereiken wij de Sint-Gisleinstraat. We draaien naar rechts en komen twee interessante gebouwen tegen. Op nummer 40 aan de rechterkant heeft Victor Horta een droom van een kindertuin neergezet. Aan de overkant op nummer 19-23 rijst de imposante gevel op van de Openbare Kas van Lening, een complex dat geopend werd in 1862. De geschiedenis van de instelling die er gevestigd is begint echter veel vroeger.

In de Middeleeuwen verbood de kerk het lenen op intrest. Omdat vooral Italianen zich met pandleningen bezigielden, werd de benaming 'Lombard' een soortnaam voor de houders van leentafels of pandhuizen. In de vijftiende eeuw werden in de Italiaanse steden openbare instellingen gesticht die deze activiteit overnamen, de Bergen van Barmhartigheid. De oudste voorbeelden buiten het land van oorsprong zijn de Bergen van Ieper (1534), Brugge (1573) en Rijsel (1610).

Al in de zestiende eeuw bestonden er plannen om een netwerk van Bergen op te richten in de Zuidelijke Nederlanden. Pas in 1618 kon Wenzel Cobergher in Brussel een oud paleis het 'Hof van Beersel' verwerven en er zijn eerste Berg installeren. Het gebouw lag waar nu de Zuidstraat de Lombardstraat kruist en die laatste ontleent er haar naam aan. Vanuit de Brusselse zetel werden nog veertien andere Bergen uit de grond gestampt voor Cobergher in 1634 overleed.

De nieuwe instelling verdreef alle andere leentafels van de markt, behalve in Leuven. Hoewel minister Cobenzl er nog op gewezen had dat Leuven betere resultaten kon overleggen dan de Bergen, sloot zijn opvolger Starhemberg ook deze laatste concurrent. In 1795 werden de Bergen afgeschaft door de Franse Revolutie maar ze hervatten daarna hun activiteiten als openbare kassen. In Brussel bleven de oude lokalen in gebruik tot zij moesten wijken voor de aanleg van de Zuidstraat in 1860.

Dan werd de nieuwe zetel in de Sint-Gisleinstraat gebouwd. De Brusselse Berg van Barmhartigheid heeft niet de allure van het Weense Dorotheum, omdat hij niet de omschakeling naar een veilinghuis heeft meegemaakt, maar hij heeft wel een rijkere geschiedenis.

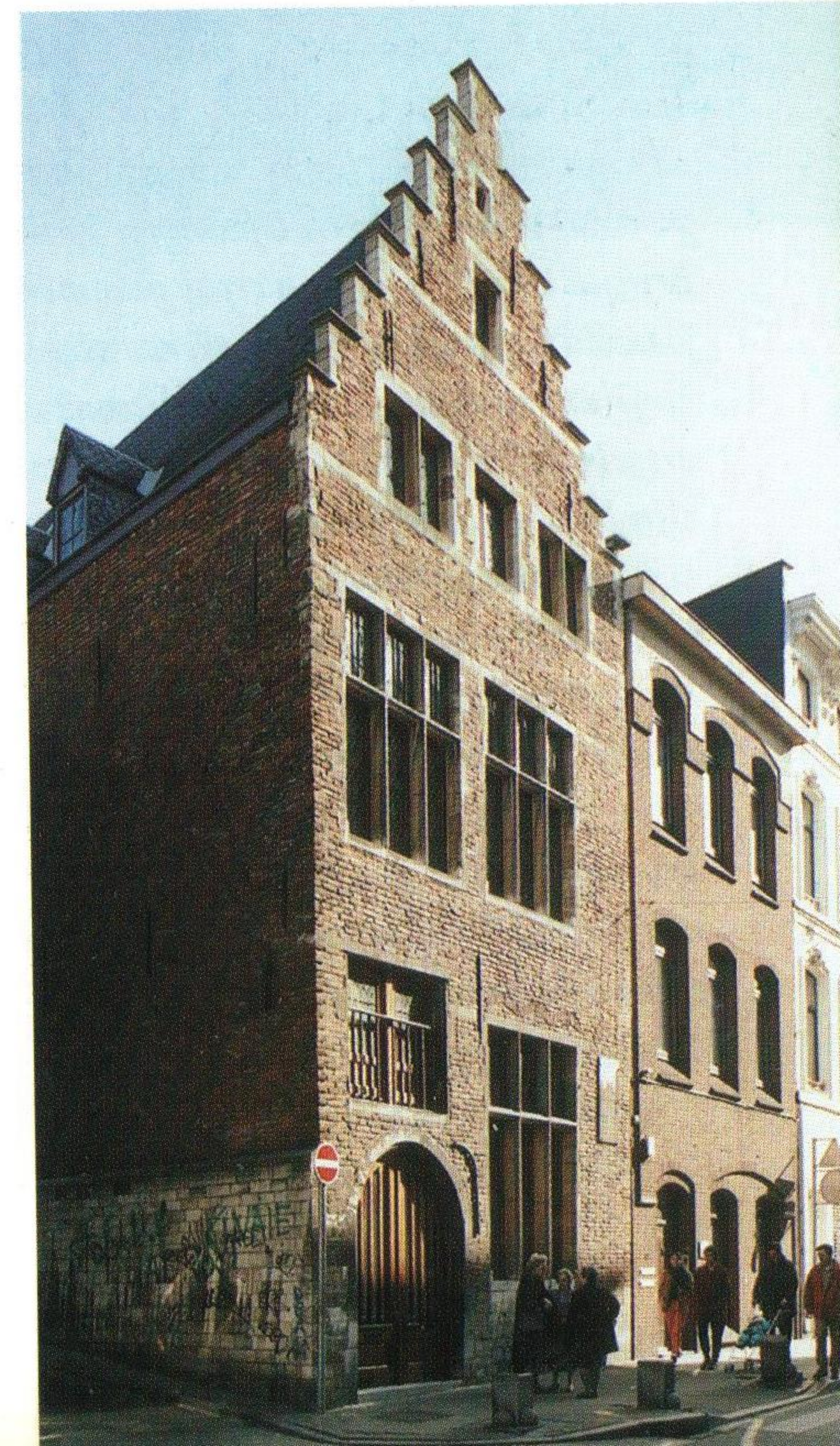
We volgen nu de Sint-Gisleinstraat bergop en komen zo in de Hoogstraat. Rechts voor ons rijst de indrukwekkende massa op van het Justitiepaleis.

Deze kant van het gebouw was bedoeld als voorgevel, maar de grote laan die het moest verbinden met de benedenstad is er nooit gekomen. De vestiging is uitzonderlijk goed gekozen : bovenop de Galgenberg domineert het Paleis heel de Zennevallei. Wie vanuit de arbeiderswijken aan de westkant van de stad naar boven moest klimmen wist wat hem hier te wachten stond : geen mededogen maar straffende gerechtigheid.

Architect Poelaert heeft hier zijn grootste verwezenlijking neergezet, het onbetwiste hoogtepunt van het eclectisme. Deze bouwtrant beperkt zich niet tot de nabootsing van een enkele historische stijl : meerdere stijlen worden door elkaar gemengd tot wat moet doorgaan voor een nieuwe synthese. Poelaert heeft die benadering tot in de waanzin doorgedreven en dat is geen stijlfiguur. Hij is krankzinnig geworden en overleden voor de voltooiing van zijn meesterwerk. Zou Freud in hem postuum een interessante patiënt ontdekt hebben? In 1885 liet hij zich in lovende bewoordingen uit over het Paleis : "Op de top van een steile helling staat een massief gebouw, met zuilen die zo mooi zijn dat het geheel onmiddellijk doet denken aan een Assyrisch koninklijk paleis of aan een illustratie van Gustave Doré".

We gaan niet naar het Paleis toe maar draaien links de Hoogstraat in. Op nummer 132 zou Pieter Bruegel gewerkt hebben en in 1569 overleden zijn. Na hem wordt het huis in verband gebracht met nog drie generaties uit de dynastie : Jan de Fluwelen, zijn dochter Anna en haar zoon David Teniers II. Alleen van die laatste is onomstootbaar bewezen dat hij er daadwerkelijk verbleef.

De stamvader van de Bruegeldynastie woonde in elk geval in deze buurt na zijn huwelijk in 1563. Voordien in Antwerpen was hij meer een tekenaar van prenten dan een schilder van panelen. In heel Europa waren alleen Parijs, Londen, Venetië en Napels toen groter dan de Scheldestad, die onder invloed van het drukke handelsleven een broeinest van nieuwe ideeën werd. Dankzij de drukunst was de prent voor de burgerij een betaalbaar medium geworden. Kunstenaars zoals Bruegel konden daarin de inzichten van de kosmopoliete stedelingen vertolken.

Toen de meester naar Brussel verhuisde was zijn faam al gevestigd. De Hoogstraat was toen niet pittoresk en oud, maar belangrijk en bewoond door rijke stedelingen. Daar produceerde Bruegel een duurder soort werken : schilderijen op houten panelen, waarin hij vaak de thema's van zijn prenten herhaalde. Wie zijn nieuwe cliënteel kon zijn valt gemakkelijk te raden : de straat ligt aan de voet van de heuvels waarop de grote paleizen stonden.

De theorie die zegt dat Bruegel een oppositioneel kunstenaar was moet naar het rijk der fabelen verwezen worden. Kardinaal Granvelle was zijn beschermheer en die man heeft zeker geen reputatie van contestant. Wel was het Hof in Brussel net als de handelsburgerij in Antwerpen doordrongen van een nieuw wereldbeeld en dat herkende zij in het werk van de schilder.

De boerentaferelen in het Kunsthistorisch Museum in Wenen dateren uit de Brusselse periode. Het zijn geen lofzangen op de charme van het platteland, want daarvoor is Bruegel te vroeg op de wereld gekomen. Het onbeholpen gedrag van de plattelandsbevolking illustreert integendeel de afstand tussen deze mensen en de verfijnde stedelingen. Ook bedelaars en kreupelen worden niet uit medeleven uitgebeeld. De middeleeuwer heeft hen nodig om aalmoezen te kunnen uitdelen en zo zijn hemel te verdienen. De nieuwe mens uit de zestiende eeuw vindt dat het luijaards zijn die niets opbrengen. De lichamelijke handicap is niets anders dan het slechte dat in de geest zit en naar buiten zichtbaar wordt. Zo bekeken wordt het werk van Bruegel niet grappiger maar wel interessanter. Het zet hem aan de bakermat van de burgerlijke cultuur en daar is zijn plaats.

Vroeger liep het straatje naast het huis van Bruegel onder het gebouw door en dat is nog duidelijk te merken in de structuur van de achtergevel. We lopen door naar boven en komen uit in de Minimenstraat die haar naam ontleent aan de kerk links aan de overkant.

3. De nieuwe Hofbuurt

Het klooster en de kerk van de miniemen werden gebouwd achterin de tuinen van het Hof van Bournonville dat we later ontmoeten. Hier begint de buurt waar de adel zich vestigde vanaf de zestiende eeuw. In de oorlogen tussen keizer Karel V en de Franse koningen had de adel Italië leren kennen, en vanaf dan wou hij open paleizen met tuinen zoals in het Zuiden. De nodige ruimte werd gevonden hier op de heuvels ten zuiden van de oude Hofberg.

De miniemen kregen in 1616 de toestemming om zich in Brussel te vestigen. De kerk die zij vijf jaar later bouwden werd nog voor het einde van de eeuw vervangen door een nieuwbouw die voltooid was in 1715, net voor het begin van het Oostenrijks bewind in de Zuidelijke Nederlanden. Naast de kerk stond oorspronkelijk een ontuchthuis. De paters hadden veel geld en de steun van aartshertogin Isabella nodig om het gebouw te kunnen kopen. In 1625 ruimden zij het op om een kapel te stichten voor Onze-Lieve-Vrouw van Loreto, kort voor de augustijnen in Wenen hetzelfde deden. Op de gevel werd triomfantelijk aangekondigd : "Quae fuerunt Veneris nunc fiunt Virginis aedes" (het altaar van Venus is dat van de Maagd geworden).

De Loreto-cultus was razend populair tijdens de Contrareformatie. Het huisje van Maria zou op miraculeuze wijze naar Loreto in Zuid-Italië gezwefd zijn. Zo kon aan kandidaat - bedevaarders een formule drie-in-één voorgesteld worden: een pelgrimstocht over Rome en Loreto naar Jeruzalem. Sinds 1920 is het kapelletje aan een tweede jeugd begonnen : geïnspireerd door de vliegkunsten van Maria's huisje hebben de luchtvaartpiloten het ontdekt.

De moeder van prins Eugeen van Savoie overleed in 1708 in Brussel en werd begraven bij de miniemen. Haar leven is even gepassioneerd als dat van haar beroemde zoon, hoewel beiden niet op dezelfde slagvelden actief waren. Het verhaal begint bij kardinaal Mazarin die Richelieu opvolgt als eerste minister van Frankrijk en als Italiaan niet over een eigen machtsbasis beschikt. Hij laat drie nichtjes overkomen uit Italië en introduceert hen aan het Hof. Een van de meisjes is Olympia Mancini die de eerste liefde wordt van de latere Zonnekoning Lodewijk XIV. De kardinaal kan dus tevreden zijn over de resultaten van zijn charme-offensief. Olympia huwt de prins van Savoie-Carignan die zeer tolerant is tegenover haar galante escapades en die trouwens als veldheer toch bijna nooit thuis is.

In 1673 overlijdt de prins. Zijn weduwe blijft een ster aan het Franse Hof tot zij weggestuurd wordt uit Parijs na een intrige tegen Madame de la Vallière, de favoriete van de koning. Na enige tijd mag zij terugkomen en dan gaat het van kwaad naar erger. Zij maakt ruzie met de Markiezin de Montespan, de opvolgster van de la Vallière. Ook raakt zij betrokken in een schandaal met een gifmengster en laat zij zich in met astrologische en magische praktijken. In 1680 is de maat vol en de koning verbant haar naar Brussel waar zij zich vestigt in het Hof van Bournonville en achtentwintig jaar later overlijdt.

Eugeen was de vijfde zoon van het echtpaar en werd voorbestemd voor een kerkelijke loopbaan. Drie jaar na de verbanning van zijn moeder wendde hij zich tot de koning om dienst te mogen nemen in het leger. Uiteraard kwam hij van een kale kermis terug en daarop heeft hij beslist over te lopen naar de Duitse keizer. Toen Lodewijk XIV dat vernam was zijn reactie: "Heb ik niet de grootste stommiteit van mijn leven begaan?". Te oordelen naar de populariteit van prins Eugeen in Wenen kunnen we daar volmondig mee instemmen.

Op de hoek naast de kerk begint de Charles Hanssensstraat en daarin rechts leidt de Ernest Allardstraat ons naar het Poelaertplein. Het uitzicht over de benedenstad is prachtig en was nog veel mooier voor alles volgebouwd werd. Dat perspectief zag de adel vanuit zijn paleistuinen op de heuvels.

Aan de voet van het Poelaertplein ligt de pittoreske Marollenbuurt. Dit deel van de stad is pas geürbaniseerd in de negentiende eeuw, en dat verklaart de aanwezigheid van veel grote sociale wooncomplexen hier zo dicht bij het stadscentrum. In de wijk staan voorbeelden van zowat alle denkbare typen van sociale woningbouw, maar daarop ingaan zou een hele wandeling vragen. Het complex aan de voet van het Justitiepaleis werd voltooid in 1962 en het contrast tussen beide symboliseert het hardnekkig verzet van de buurt tegen de uitdrijving van de bewoners. Het karakter

van de wijk verandert nu toch omdat kapitaalkrachtigen weer belangstelling krijgen voor het stadscentrum en oude panden opkopen en renoveren.

Herinner u dat de indrukwekkende hoofdingang van het Justitiepaleis oorspronkelijk bedoeld was als een zijgevel. In de as van het gebouw vertrekt de Regentschapsstraat die eindigt op het Koningsplein. Aansluitend daarop volgen een aantal andere hoofdstraten die doorlopen tot aan het Koninklijk Paleis van Laken. Dat is typisch de stedenbouwkundige aanleg uit de regeringsperiode van koning Leopold II. De oudere geschiedenis ligt daarachter verborgen.

Aan de overkant van de Regentschapsstraat staat een complex dat in deze omgeving niet thuishoort. Het zijn de tuingevels van het Hof van Merode-Westerloo. Toen de Belgische staat het Justitiepaleis wou bouwen, heeft de prins van Merode een handje geholpen door zijn tuinen te verkopen, meer dan de oppervlakte van het Poelaertplein! De ingang van het Hof vinden wij om de hoek op nummer 23 in de Wolstraat. In de achttiende eeuw was dat de ruggengraat van de adellijke wijk, zoals de Herrengasse in Wenen. Hier werden de meeste paleizen al gebouwd in de zestiende eeuw en de weinige die overblijven ondergingen grondige verbouwingen.

Het Hof van Merode is vaak van eigenaar veranderd en dus ook van naam. In de zeventiende eeuw werden de hertogen van Bournonville eigenaar en in 1731 kwam het in handen van de familie de Merode. Tussen 1680 en 1782 werd het verhuurd, eerst aan Olympia Mancini en vanaf 1749 aan drie gevolmachtigde ministers : Botta-Adorno, de graaf van Cobenzl en de prins van Stahremberg. Politiek werd toen meer bedreven in de paleizen van de machthebbers dan op kantoor. De Oostenrijkse Nederlanden werden in die jaren van hieruit bestuurd, want de landvoogd was inmiddels een hoofdzakelijk ceremoniële figuur geworden.

Aan de overkant van het Hof van Merode begint de Grotehertstraat. Tussen de nummers 10 en 12 ligt een toegang naar het Egmontpark, dat een lange geschiedenis achter de rug heeft. Het is de laatste belangrijke getuige van het vroegere riante karakter van deze omgeving. In de zestiende eeuw was het een renaissancetuin, maar later kreeg het een klassieke aanleg om uiteindelijk een romantisch park te worden.

Van hieruit hebben we een mooi uitzicht op de tuingevels van het Egmontpaleis. Ook dit Hof veranderde meermaals van eigenaar, en wat er nu van te zien is dateert uit de periode toen de familie van Arenberg eigenaar was. Tussen 1716 en 1743 werd het eveneens verhuurd aan gevolmachtigde ministers : de markies van Prié en de graven van Daun en van Harrach hebben er geresideerd.

In 1935 organiseerde de Vereniging van de Vrienden van de Prins de Ligne een internationaal congres naar aanleiding van de tweehonderdste verjaardag van de geboorte van de prins. Zijn beeld in het Egmontpark werd toen onthuld. Het is van de hand van John Cluysenaar, de achterkleinzoon van de ontwerper van de Koninklijke Galerijen Sint-Hubertus.

Het Hof van Arenberg is de meest geschikte plaats om het bezoek van Wolfgang Amadeus Mozart aan Brussel op te roepen. Van 1763 tot 1766 reisde het gezin Mozart door Europa om optredens te organiseren van de twee musicerende wonderkinderen Wolfgang en Nannerl, zeven en twaalf jaar oud. Begin oktober 1763 kwamen zij aan in Brussel waar vader Leopold de landvoogd Karel van Lotharingen probeerde te verleiden tot het organiseren van een concert. Het ogenblik was slecht gekozen, want het Hof was pas terug van een verblijf in het kasteel van Mariemont en Karel werd in beslag genomen door de organisatie van twee feesten : de naamdag van zijn schoonzuster keizerin Maria-Theresia en die van hemzelf. De Mozarts werden door Karel in zijn paleis ontvangen, maar van een concert kwam er niets in huis. Zeer gastvrij waren aartsbisschop Frankenberg en de militaire cartograaf graaf Ferraris. Uiteindelijk werd er toch een concert georganiseerd door hertog Karel van Arenberg, hier in zijn paleis en in aanwezigheid van de landvoogd.

In het notenboekje van Nannerl heeft Leopold boven een allegro geschreven : "Di Wolfgango Mozart, d.14 octobre 1763 in Bruxelles". Dit jeugdwerk is de geschiedenis ingegaan als de Brusselse Sonate.

We keren terug naar de Wolstraat die we volgen naar rechts. Op nummer 13 in het oude Hof van Lannoy is een antenne van het Weense Dorotheum gevestigd. De keuze van deze vestigingsplaats illustreert de internationale uitstraling van Brussel in de wereld van het antiquariaat. We lopen door tot op de Kleine Zavel aan de hoofdingang van het Egmontpaleis waarvan we de tuinen bezocht hebben. In het plantsoen voor het paleis staat een groot beeld dat de graven Egmont en Horn voorstelt. Tien andere grote beelden staan er omheen geschaard en rond het plantsoen staan nog eens achtenveertig kleinere beelden.

De twee graven stonden oorspronkelijk op de Grote Markt en toen ze naar hier verplaatst werden heeft Hendrik Beyaert dit plantsoen ontworpen. De partijstrijd in België werd beheerst door de tegenstelling tussen liberalen en katholieken en Beyaert had als liberaal zitting in de Brusselse gemeenteraad. Dat zal wel verklaren waarom hij deze opdracht kreeg : nergens heeft deze opiniestroming haar visie zo mooi in beeld gebracht als hier. Egmont en Horn waren symbolen van de strijd tegen de Spaanse Habsburgers en voor de godsdienstvrijheid. Goethe had er een heel toneelstuk over geschreven en Beethoven had er een ouverture aan gewijd. Voor de linkse liberalen waren de twee graven echter niet radicaal genoeg. Daarom werden ook beelden geplaatst van de revolutionaire figuren Hendrik van Brederode, Willem van Oranje en Marnix van Sint-Aldegonde

Met deze geschiedenisles in de open lucht werden de politieke kwaliteiten van de Nederlanden geïllustreerd in de zestiende eeuw... als voorafspiegeling van de negentiende eeuw. Andere beelden stellen kunstenaars en wetenschappers voor die eenzelfde historische continuïteit suggereren op economisch en cultureel vlak. Op de hoek tegenover de Zavelkerk staat Beyaert zelf uitgebeeld als vertegenwoordiger van de Vier Gekroonden, een ambacht dat beroepen uit de bouwsector groepeerde. Op die manier werden drie vliegen in een klap geslagen : Beyaert was architect en vrijmetselaar en zijn partij is ontstaan in de werkplaatsen van de vrijmetselaars.

Uiteindelijk is het Egmontplantsoen een groepsfoto uit de zestiende eeuw, maar geen onschuldige foto. Van Keizer Karel en zijn familieleden is er geen spoor, evenmin van hun belangrijkste medewerkers zoals kardinaal Granvelle. Alleen die figuren mochten in beeld die een symboolwaarde hadden voor de ontwerpers van het plantsoen.

Door zijn uitgebreide grondwettelijke vrijheden was België een land waar de partijstrijd zich vrij kon ontwikkelen. De hardnekkigheid waarmee geschiedenis herschreven werd om er politiek mee te bedrijven is daarvan het resultaat. De neostijlen werden programmastijlen : katholieken bouwden neogotische scholen om naar de idealen van de middeleeuwen te verwijzen, liberalen verkozen de grote omwentelingen uit de zestiende eeuw als referentiepunt. Daarom hebben alle persoonlijkheden die op de Kleine Zavel staan in die laatste periode geleefd en is het muziekconservatorium ernaast opgetrokken in neorenaissancestijl.

Onder aan het plantsoen vinden we de Regentsschapstraat terug die van het Justitiepaleis komt. In de gevel van het Conservatorium herinneren twee gedenkplaten aan het paleis van de familie van Thurn en Taxis die hier voor de aanleg van de straat haar paleis had. Hun grafkapel bevindt zich links van het koor in de Zavelkerk aan de overkant van de straat.

De Taxis zijn afkomstig uit de omgeving van Bergamo. In de vijftiende eeuw verzorgden zij al koerierdiensten voor keizer Ferdinand III. Toen zijn opvolger Maximiliaan zich in Innsbruck vestigde en zijn kinderen in Mechelen bleven, kregen de Taxis opdracht een regelmatige verbinding te organiseren tussen de twee steden. De vijfhonderdste verjaardag van dat feit is trouwens herdacht door de Oostenrijkse en de Belgische posten : tussen 21 en 26 juni 1990 werd de tocht nog eens overgedaan, te paard zoals destijds.

Rond 1500 verhuisden de postmeesters naar Brussel waar hun hoofdzetel gevestigd bleef tot in de achttiende eeuw. Zo werd de stad de bakermat van het internationale postwezen. Brieven bezorgen was blijkbaar een winstgevende bezigheid. De familie woont nu op haar slot in Regensburg dat groter is dan Buckingham Palace. Toen prins Johann Baptist van Thurn en Taxis in 1990 overleed werd zijn fortuin geschat op een bedrag ergens tussen 42 en 106 miljard frank.

In de Regentschapsstraat op de linkerkant net voor het Koningsplein staat het Museum voor Oude Kunst dat veel minder geschiedenis heeft dan het Kunsthistorisch Museum in Wenen. Op het einde van de achttiende eeuw werd een tentoonstelling georganiseerd van schilderijen die de Franse bezetter niet had meegenomen naar Parijs omdat hij ze minderwaardig vond. In 1801 stichtte Napoleon een echt museum met deze collectie en met andere werken die teruggegeven werden. Pas in 1842 werd het Museum overgedragen van de stad naar de staat en kreeg het de middelen om een aankoopbeleid te voeren. Voor cultuur is er nooit geld genoeg maar gelukkig werd het museumbezit verrijkt met belangrijke schenkingen.

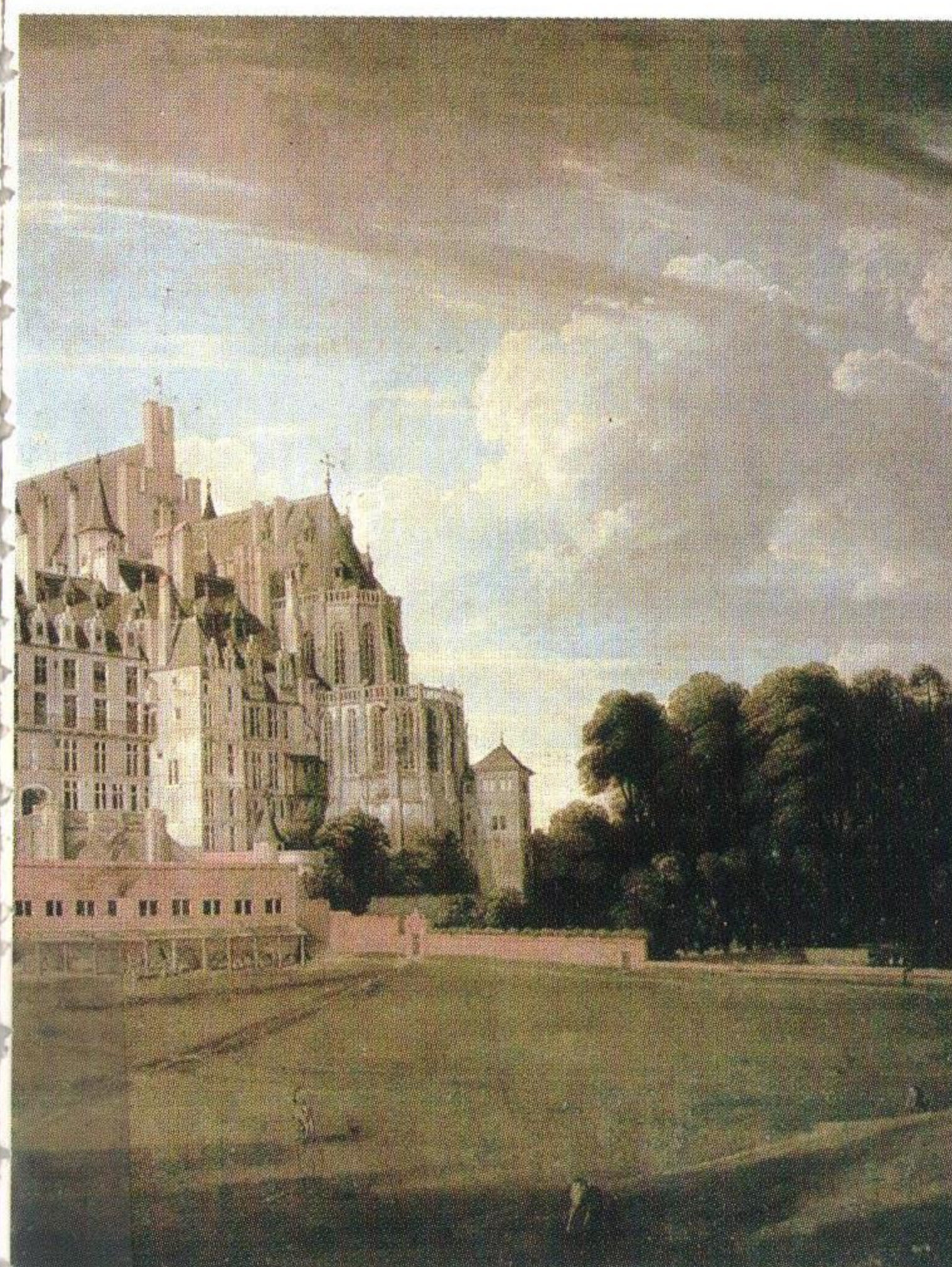
Heel wat grote meesters zijn met hun werken in beide musea vertegenwoordigd, in Brussel en in Wenen. De rijke collecties uit de 15e tot de 17e eeuw vullen elkaar aan en een vergelijkend bezoek is een belevenis, maar dat is niet de bedoeling van deze wandeling. Een andere interessante vergelijking betreft het Museum voor Moderne Kunst met ingang om de hoek op het Koningsplein en de Oberes Belvedere. Weense kunstenaars van rond de eeuwwisseling hebben meesterlijk de tijdsgeest van toen vertolkt. Vijftig jaar later deden Belgische kunstenaars dat over: de surrealistische school met haar twee grootmeesters Magritte en Delvaux.

4. De oude Hofbuurt

Inmiddels zijn wij op het Koningsplein aanbeland dat de heuvel bekroont die tot in de achttiende eeuw het paleis van Brussel gedragen heeft: de Hofberg of Coudenberg. De hertogen van Brabant hadden hier een verblijf dat aanzienlijk uitgebreid werd onder de hertogen van Bourgondië. Filips de Goede had duidelijk gemaakt dat hij alleen in zijn paleis in Brussel wou resideren als het verfraaid werd, het liefst niet op zijn kosten. De stad bouwde dan voor eigen rekening een grote ceremoniezaal, de Magna Aula. De juiste ligging ervan is nu weer bekend, want recente opgravingen hebben de kelderverdiepingen onder het plein blootgelegd.

Aansluitend op de zaal liet Keizer Karel een grote paleiskapel optrekken waarvan de onderbouw nu onder het huis op nummer 10 zit. De aartshertogen Albrecht en Isabella lieten de woonvertrekken uitbreiden en na hen was het complex veel te groot voor de landvoogden die nog in Brussel verbleven.

In 1731 werd het paleis vernield door een grote brand en vanaf dan kreeg het een nieuwe naam: het Verbrand Hof. Brussel was niet meer belangrijk genoeg om de wederopbouw van het indrukwekkende gebouw te verantwoorden. Pas vier decennia later ontstond het project van een klassiek plein op de plaats van het oude paleis. Voor wij daaraan toekomen keren wij eerst even terug in het verleden.

In het Hof van Brussel is Europese geschiedenis geschreven. Omstreeks 1500 genoot Mechelen de voorkeur als verblijfplaats van de hofhouding, maar in die periode zagen drie zusters van Keizer Karel V het levenslicht in Brussel en dat bewijst het belang van de stad als residentie. Karel zelf was amper een jaar oud toen hij er opgenomen werd in de Orde van het Gulden Vlies tijdens een kapittel in de kerk van de Lievevroubroers. In 1515 meerderjarig verklaard, kreeg hij de titel van hertog van Brabant en werd hem het Hof van Brussel toegewezen als residentie. Een jaar later werd hij in de hoofdkerk van de stad ingehuldigd als regent over Aragon en Navarra na het overlijden van zijn Spaanse grootvader Ferdinand. Na zijn terugkeer uit Spanje kwamen de Duitse keurvorsten hem in Brussel uitnodigen voor de keizerskroning in Aken.

Als Duits keizer en als koning van Spanje verplaatste Karel V zich voortdurend door Europa en zelfs tot in Noord-Afrika. In 1555 sprak hij zelf over veertig reizen: tien in de Nederlanden, negen in het Duitse Rijk, zeven in Italië, zes in Spanje, vier in Frankrijk, twee in Engeland en in Noord-Afrika. Bijna de helft van zijn leven speelde zich af in de Nederlanden, vooral de jeugd jaren tot aan de eerste reis naar Spanje in 1517 en de laatste zestien jaar voor hij zich daar terugtrok in 1556. Van die tweede periode werd weer de helft in de Nederlanden doorgebracht.

Ondanks alle geleverde inspanningen slaagde de keizer er niet in de macht van de Franse koning of van de Duitse protestantse vorsten te breken. Bovendien werd hij bij het ouder worden steeds meer geplaagd door hevige jichtaanvallen. Het was een zieke en ontgoochelde man die zich in 1555 terugtrok uit het politieke leven. Na de plechtige troonsafstand in de Brusselse Magna Aula werd de scheiding tussen Spaanse en Oostenrijkse Habsburgers definitief. Op de ceremonie wees Karel zijn zoon Filips aan als koning van Spanje, en de dag daarop overhandigde hij de machtssymbolen van het Duitse Rijk in dezelfde zaal aan prins Willem van Oranje die ze naar zijn broer Ferdinand moest brengen.

Elf jaar later was het Hof van Brussel opnieuw het toneel van een belangrijke politieke gebeurtenis. Bij de adel heerste veel ongenoegen over het beleid van koning Filips II en een belangrijke groep edelen ondertekende het Smeekschrift, een politiek manifest waarin zij hun grieven verwoordden. De tekst werd overhandigd aan landvoogdes Margaretha van Parma op de eretrap die naar de ingang van de Magna Aula leidde. Zo begon het conflict dat leidde tot de scheiding van de Nederlanden en de grens vastlegde tussen katholieken en protestanten in dit deel van Europa.

Het Hof bleef verder in gebruik toen alleen nog landvoogden in Brussel resideerden. De meesten waren verwanten van de vorsten en beschikten zelf over een grote hofhouding. Zo ook aartshertogin Maria-Elisabeth, de zuster van keizer Karel VI die aan de macht was toen het paleis in de nacht van 3 op 4 februari 1731 helemaal uitbrandde. Deze prinses was zeer devoot, en in Brussel beweerde men dat er geen enkel klooster zo streng was als haar paleis. Om de hovelingen te beschermen tegen de verleidingen van de nacht vereiste de hofetiquette dat alle paleisdeuren 's avonds op slot werden gedaan. Deze preutsheid bevorderde uiteraard niet de brandveiligheid. De gravin van Weichs die dat inzag had de sleutel van haar kamer gevraagd. Toen die geweigerd werd zorgde zij er steeds voor een bijl bij de hand te hebben. Zo kon zij zichzelf en meerdere andere personen bevrijden uit de brand.

Maria-Elisabeth werd op het laatste nippertje gered door een grenadier van de wacht die haar deur openramde. Er wordt gezegd dat hij achteraf veroordeeld werd omdat hij het aangedurfd had de schaars geklede aartshertogin te benaderen en aan te raken. Daarna zou hij wel gratie en een promotie gekregen hebben wegens zijn moed. De Brusselaars werden niet beter onthaald: uit schrik voor diefstal werden toegelopen vrijwilligers weggejaagd. De eerste opdracht van de soldaten de dag na de brand was trouwens het zoeken van juwelen in de ruïnes.

Uit het onderzoek naar de oorzaken van de brand bleek dat de vuurhaard zich in de appartementen van de aartshertogin moest bevinden, waarschijnlijk een kaars of een vuurpan gebruikt door haar kamenier. Officieel werd het gerucht verspreid dat de koksmaatjes verantwoordelijk waren die vruchten konfijten voor het feest van de volgende dag.

Voor we ingaan op de verdere lotgevallen van het Verbrand Hof, bekijken we eerst wat er met de hofhouding gebeurd is. Tussen de Musea voor Oude en Moderne Kunst dalen we de Museumstraat af naar het gelijknamige plein. De stijlkundige eenheid ervan is bedrieglijk want het is aangelegd in verschillende bouwfases en er is aan gewerkt tot in deze eeuw. De gevel recht voor ons met de halfcirkelvormig ingebogen ingangspartij is het enige oorspronkelijke deel. Het werd gebouwd in opdracht van landvoogd Karel van Lotharingen na 1760. Maar hoe is hij daar terechtgekomen?

In de zestiende eeuw lagen op de plaats van het Museumplein de tuinen van het Hof van Willem de Zwijger, prins van Oranje-Nassau. Behalve het Hof op de Coudenberg was er in heel de stad geen groter en mooier paleis. Willem leidde de opstand tegen koning Filips II en wordt nu terecht door de Nederlanders de 'vader van hun vaderland' genoemd. Zijn goederen werden in beslag genomen maar zijn oudste zoon bleef trouw aan het katholiek gezag en in 1601 werd het paleis hem teruggegeven. Reeds in de zeventiende eeuw werd het verhuurd aan de regering om er belangrijke hofdignitarissen te huisvesten.

Prins Eugène van Savoie heeft de Nederlanden niet bezocht toen hij er landvoogd was. Hij verbleef er wel voordien, tussen 1708 en 1710 toen hij samen met John Churchill, hertog van Marlborough, de Fransen verdreef die het land bezet hielden in het kader van de Spaanse erfopvolgingsoorlog. Samen wonnen zij de slag van Oudenaarde in 1708 en de bijzonder bloedige slag van Malplaquet in 1709. Het jaar daarop bezocht de prins Brussel waar hij logeerde in het Hof van Nassau.

In 1731 werd het paleis bewoond door Giulio Visconti, de grootmeester van het huis van de hertogin. In feite was hij een gevormachtigd minister maar om niet op de zere tenen van Maria-Elisabeth te trappen droeg hij die titel niet. In de nacht van de paleisbrand werd de aartshertogin ondergebracht in het Hof van Nassau en vanaf dan resideerde zij daar. Haar opvolger Karel van Lotharingen kocht het paleis in 1756 en het is dus daar dat hij de Mozarts ontvangen heeft.

Rond de grote kuil midden in het plein ligt het Museum van Moderne Kunst, onder dat voor Oude Kunst. Om deze kuil te kunnen graven moest men het beeld van Karel van Lotharingen verplaatsen dat nu in de hoek van het plein staat. Erachter krijgen we een mooi perspectief op de Ravensteinstraat waarin geen twee gebouwen uit dezelfde periode dateren. Dat is typisch Brussel : voortdurend wordt er afgebroken en bijgebouwd, vaak volgens het principe 'klinkt het niet, dan botst het wel'.

Rechts op de achtergrond zien wij het Paleis voor Schone Kunsten, de laatste grote realisatie van Horta. Het complex is gebouwd op de plaats waar het paleis stond van David Teniers de Jonge. Hij heeft voor rekening van aartshertog Leopold-Willem een verzameling schilderijen samengesteld die de basis werd van de verzameling van het Kunsthistorisch Museum in Wenen.

Via de Hofberg keren wij terug naar het Koningsplein. Op nummer 2 staat een prachtig Art Nouveaugebouw, helemaal opgetrokken in staal en glas. Het werd in 1898 door Paul Saintenoy ontworpen als warenhuis 'Old England' en krijgt nu een museumbestemming.

Na de brand duurde het tot in 1769 voor er beweging kwam in de bestemming van de paleisgronden. Een eerste voorstel om op die plaats een paradeplein aan te leggen werd

uitgebreid, en in 1776 gaf keizerin Maria-Theresia haar goedkeuring aan de aanleg van een plein en een park op de plaats van het oude Hof, van het Balieplein ervoor en van de Warande erachter. Het project was zo duur dat de overheid het niet zelf kon bekostigen. Na enig aandringen besloten een aantal edelen, abten en vermogende burgers al dan niet vrijwillig op te treden als bouwheer. Aan het plein verleenden hun medewerking :

Huis	Bouwheer
Koningsplein 1-2	de Keizerlijke en Koninklijke Loterij van de Nederlanden
Koningsplein 3	het ambacht van de brouwers
Koningsplein 4	de barones van Gaasbeek
Koningsplein 5 -8	de abdij van Sint-Jacob op de Coudenberg
Koningsplein 9	de hotelier Filips de Proft (Hôtel Belle-Vue)
Koningsplein 10	de abdij van Grimbergen
Koningsplein 11-14	de graaf van Span gen

De Proft verloor zijn fortuin in de operatie en de abdij van Coudenberg die meewerkte aan de bouwwerken rond het plein en rond de Warande ging er zelfs in ten onder : zij werd failliet verklaard en gesloten. De abdij van Grimbergen bouwde eveneens de balustrade aan het begin van de Koningsstraat waarachter nu het Paleis voor Schone Kunsten verborgen zit. Ook het eerste huis in die straat op nummer 14, nu de residentie van de Vlaamse minister-president, werd door haar bekostigd. Zij kende zware financiële problemen, net als een aantal abten die huizen rond de Warande bouwden.

Ondanks de problemen mocht het resultaat gezien worden. Plein en park vormden een ville close zoals het Martelaarsplein, maar grootschaliger. Omdat hier van niets begonnen werd, kon men zich inspireren op de allerlaatste verwezenlijkingen in Nancy en Reims. Zo kreeg de landvoogd in Brussel een residentiebuurt die moderner was dan de leefwereld van het keizerlijk Hof in Wenen.

Het plein werd genoemd naar Karel van Lotharingen en zijn ruiterbeeld stond in het midden. De Franse Revolutie vernielde het en de Belgische staat plaatste in de negentiende eeuw een beeld van Godfried van Bouillon, de aanvoerder van de eerste kruistocht. Is het Zavelplantsoen geïnspireerd door de liberale familie, dan is hier even duidelijk de katholieke familie aan het werk geweest. De Kerk zat verveeld met het Koningsplein dat te uitdrukkelijk verwees naar de haar onsympathieke achttiende eeuw. Daarom is het beeld van Bouillon er gekomen en werden allerlei wijzigingen aangebracht aan de gevel van de Coudenbergkerk om haar toch iets minder het uitzicht van een heidense Griekse tempel te geven.

Rond de Warande zijn er sinds de Oostenrijkse periode nog meer veranderingen aangebracht. Toen België onafhankelijk werd bestond het Koninklijk Paleis nog niet in zijn huidige vorm. De Verenigde Nederlanden hadden een eerste stap gezet door de huizen aan de Zuidkant van de Warande samen te brengen achter een gevel. Toen Leopold I zich in het Belgisch avontuur stortte, was hij niet zo gek om al zijn bezittingen mee op het spel te zetten. Hij leefde in een meubilair dat het land in beslag genomen had van de koning van Nederland. Zijn zoon Leopold II kon pas rond de eeuwwisseling de plantsoenen voor het gebouw en het Paleizenplein aanleggen. Hij bouwde het goedkoopste koninklijk paleis van Europa. Door de glazen galerijen aan de kanten ziet men de gebouwen erachter en de vestibule krijgt allure door een ingenieus spel met spiegels die de ruimte groter maken. Die bedenkingen doen niets af aan de waarde van het gebouw of van zijn bewoners. Toen andere landen nog zwaar investeerden in hun koningshuizen was de Belgische burgerij reeds te vrijgevochten om daar zonder meer aan mee te doen. Desondanks slaagden de Coburgs erin een stabiel politiek regime te vestigen en daarin een belangrijke rol te spelen.

Voor het paleis vorm kreeg stonden aan die kant van de Warande twee gebouwen gescheiden door een straat. Het huis rechts was bedoeld voor baron van Bender, opperbevelhebber van het leger. Het linkse werd de nieuwe residentie van de gevolmachtigde ministers. Daar verbleven achtereenvolgens de graven Belgiojoso, Trautmansdorf en Mercy-Argenteau. Belgiojoso was een even groot bewonderaar van het vrouwelijk schoon als de prins de Ligne. In zijn tuin liet hij een Venustempel oprichten en er werd beweerd dat hij daar zeer intensief de cultus van de godin van de liefde bedreef.

De laatste Oostenrijkse bewoner van het pand was Franz Georg prins van Metternich, de vader van de architect van het Congres van Wenen. Toen zijn zoon in 1849 naar Brussel kwam, logeerde hij bij zijn aankomst vlakbij in het Hôtel Belle Vue op het Koningsplein.

Behoudens het deel dat verdween bij de aanleg van het Paleizenplein heeft de Warande zelf haar structuur uit de late achttiende eeuw behouden. Terecht wordt gezegd dat het plan van dit park vol vrijmetselaarssymbolen steekt, maar dat wordt slechts duidelijk wanneer men er het stuk bijneemt waarop het plein werd aangelegd. Overigens heeft het park geen enkel verband met de tegenstellingen tussen Kerk en Loges want die ontstonden pas een eeuw later.

In 1780 stelden de Staten-Generaal voor om in het park een beeld op te richten voor keizerin Maria-Theresia, maar kort daarop overleed de vorstin. De troonopvolger liet weten dat de nagedachtenis van zijn moeder niet beter geëerd kon worden dan door het graven van een kanaal, de verbetering van de haveninfrastructuur, de herstelling van een vesting of de bouw van een kazerne. Een jaar later bezocht Jozef II de Nederlanden en sprak nog hardere taal. De nieuwe buurt rond de Warande en het Lotharingenplein was zijn aandacht niet waard omdat zij veel te veel gekost had en van slechte smaak getuigde. De laatste bewering is betwistbaar, maar de reacties van de keizer illustreren treffend de afstand die bestond tussen het bestaande regime en zijn hervormingsplannen.

Omdat zijn moderne opvattingen niet door iedereen in de Nederlanden geapprecieerd werden kreeg Jozef II er de spotnaam keizer-koster. Uit het verzet tegen zijn beleid groeide de Brabantse Omwenteling die later verheerlijkt werd als een nationale bevrijdingsstrijd. Vandaag weten wij beter. Het verzet tegen het vorstelijk absolutisme, zelfs in zijn verlichte variëteit, heeft ongetwijfeld de democratische beweging gestimuleerd. De opstand was echter meer gericht op het vrijwaren van achterhaalde privileges dan op de lotsverbetering van het volk.

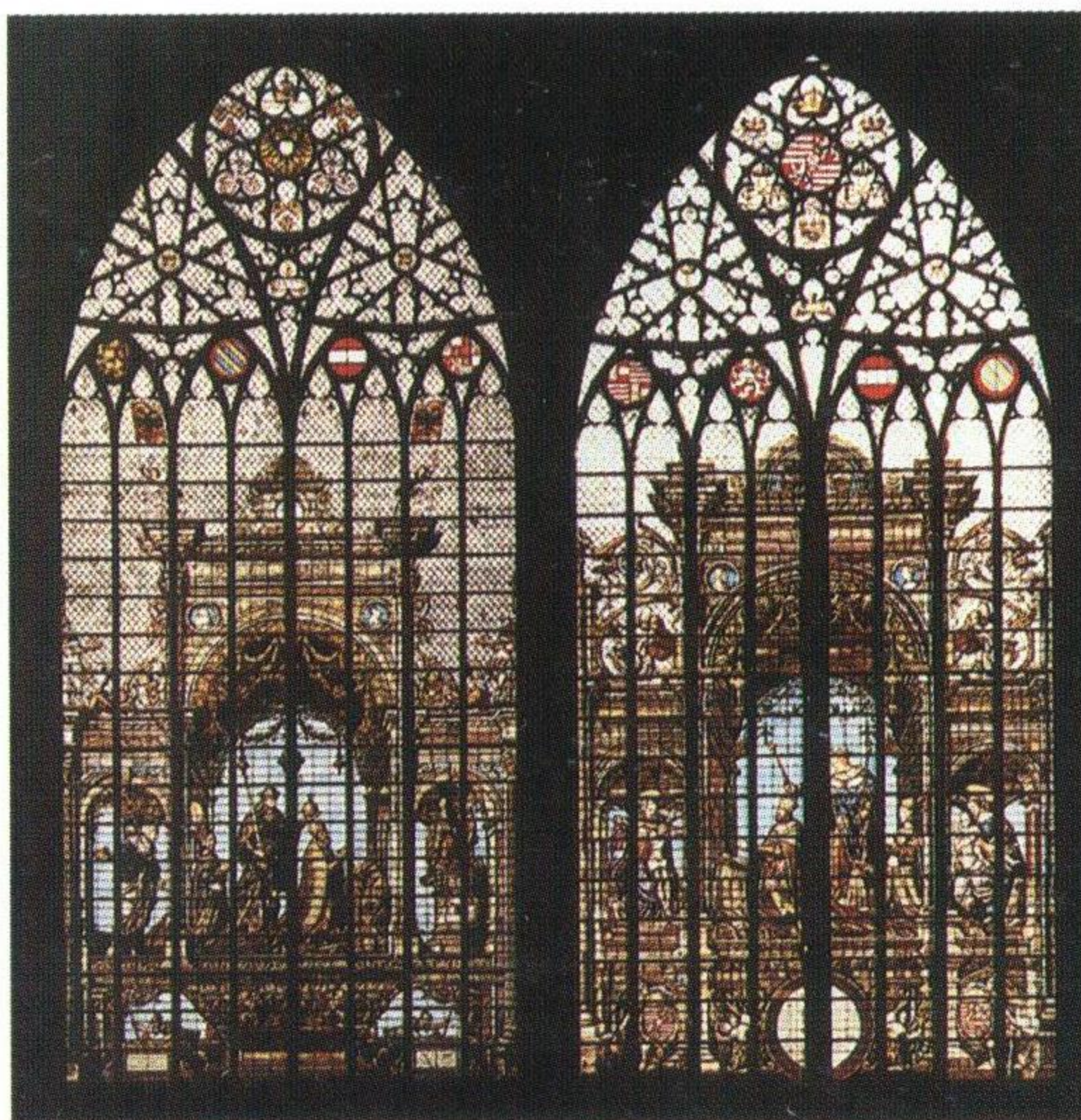
In de nieuwe wijk woonde een select gezelschap van diplomaten, hofdignitarissen, edelen en gegoede burgers. In de Koningsstraat op nummer 60-62 leefde graaf Jozef van Ferraris. De naam van deze edelman uit Lotharingen is verbonden met de kaart van de Oostenrijkse Nederlanden die in 1777 onder zijn leiding voltooid werd. Doordat het project niet om decoratieve maar om militaire redenen gerealiseerd werd, is het verbaasd precies. Ferraris overleed in 1814 in Wenen.

We volgen de Koningsstraat voorbij het kruispunt met de Wetstraat. Nummer 13 bezit een prachtige winkelpui ontworpen in 1896 door Paul Hankar. De architect tekende er heel wat maar dit is de laatste die bewaard bleef. We keren op onze schreden terug tot aan de Treurenberg, een straat die rechts de helling afdaalt naar de kathedraal toe.

Pas in 1962 werd beslist het aartsbisdom Mechelen om te vormen tot een dubbelbisdom Mechelen - Brussel. Zo werd de Brusselse kapittelkerk van de heiligen Michiel en Goedele een kathedraal, uitsluitend naar de aartsengel Michael genoemd. Recentelijk is beslist de heilige Goedele in ere te herstellen. Samen beschermen zij opnieuw de Brusselse hoofdkerk.

De geschiedenis van het gebouw vertoont veel gelijkenissen met die van de Stephansdom in Wenen. Er werd ook aan gewerkt tot omstreeks 1500. Door de veranderende mentaliteit was er toen geen bereidheid meer om het project te voltooien. De twee westtorens werden maar voor tweederde gerealiseerd. Daarna grepen belangrijke verbouwingen plaats op initiatief van de regerende Habsburgers. Omdat de eeuwigdurende concessies voor begravingen nu vervangen zijn door een eeuwigdurend restauratieproject, is het niet duidelijk wanneer deze delen van het gebouw weer toegankelijk zullen zijn.

De prachtige glasramen in de dwarsbeuk dateren uit 1537 en werden ontworpen door hofschilder Barend van Orley. Anders dan in de Middeleeuwen staan de schenkers er

veel groter op afgebeeld dan het voorwerp van hun verering : links Keizer Karel en Keizerin Isabella van Portugal geknield voor het Heilig Sacrament, rechts zijn zuster, landvoogdes Maria en haar overleden man, Lodewijk II Koning van Bohemen en Hongarije, geknield voor de Heilige Drievuldigheid.

De Sacramentskapel links van het koor dateert uit de zestiende eeuw. De glasramen werden ook ontworpen door Barend van Orley en bevatten een dubbel beeldverhaal : bovenaan de legende van het Heilig Sacrament, eronder Keizer Karel en zijn broers en zusters. De vier eerste ramen zijn nog oorspronkelijk en de afgebeelde schenkers zijn :

- Catharina van Oostenrijk en koning Jan II van Portugal
- Maria van Oostenrijk en koning Lodewijk II van Bohemen - Hongarije
- Eleonora van Oostenrijk en koning Frans I van Frankrijk
- Ferdinand van Oostenrijk en Anna van Bohemen - Hongarije

In een crypte voor het altaar werden de aartshertogen Albrecht en Isabella en hertog Karel van Lotharingen begraven.

De man die in het koor op zijn praalgraf ligt te rusten is landvoogd aartshertog Ernest overleden in 1595. De glasramen zijn de oudste in de kerk en komen uit het atelier van Nicolaas Rombouts. Volgens de wapenschilden aangebracht in 1950 zou het eerste raam links de tante van Keizer Karel, Margaretha van Oostenrijk, uitbeelden met haar eerste echtgenoot, Jan van Aragon. Helemaal rechts staat zij echter nog eens met haar tweede gemaal, Filibertus II van Savoie. Volgens de initialen M en F zouden op het eerste raam Margaretha van Parma en Filips II kunnen staan, die nog kleuters waren toen het vervaardigd werd. Op de drie middenste ramen staan van links naar rechts :

- Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige, erfprinses van Castilië en Aragon
- Keizer Maximiliaan I van Oostenrijk en Maria, erfprinses van Bourgondië
- Keizer Karel en zijn broer en opvolger Ferdinand

De Onze-Lieve-Vrouwekapel rechts van het koor werd opgericht in de zeventiende eeuw in opdracht van aartshertogin Isabella. Ook daar zijn de glasramen familieportretten van de Habsburgers. Van voren naar achteren onderscheiden wij :

- aartshertog Leopold-Willem
- de aartshertogen Albrecht en Isabella
- keizer Leopold I
- keizer Ferdinand III en keizerin Eleonora van Mantua

De Brusselse kathedraal is een echt pantheon van de keizerlijke familie. Geen enkel monument in de stad verwijst zo uitdrukkelijk naar de eeuwenlange invloed van de Habsburgers in de Nedrlanden. Het is dus een geschikte plaats om deze wandeling af te sluiten die in Brussel naar banden zocht met hun andere hoofdstad Wenen.

5. Buiten het centrum

Tot slot nog een woordje over de Musea van het Jubelpark en over het Stoclethuis. Zij liggen niet in het centrum maar zijn zo belangrijk in dit verhaal dat er onmogelijk aan kon voorbijgegaan worden.

Het Jubelpark

De gebouwen waarin de musea van het Jubelpark gevestigd zijn, doen onbewust denken aan de Neue Hofburg in Wenen. Het project werd opgetrokken voor de wereldtentoonstelling naar aanleiding van het vijftigjarig jubileum van België. Zoals in Wenen sloeg de groothedswaanzin toe : er was geen geld genoeg voor de grote centrale triomfboog die voorlopig vervangen werd door een houten constructie, een uit zijn kleren gegroeid toneeldecor.

Een bezoek aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis biedt een interessante aanvulling van onze zoektocht naar cultureel erfgoed uit de Nederlanden in de Weense musea. Toen de Fransen de Nederlanden binnenrukten en het Hof naar Wenen vluchtte, werd al wat te licht of te zwaar was achtergelaten in Brussel. Zo wordt hier de wieg bewaard die gediend zou hebben voor Keizer Karel, maar gemaakt werd bij de geboorte van zijn vader of tante.

Het Brussels museum bezit de beroemde 'Mantel van Moctezuma' die vermoedelijk Braziliaans is en in de zestiende eeuw door de conquistadores naar Europa gebracht werd. De 'Kroon van Moctezuma' in het Volkenkundig Museum in Wenen werd evenmin door de Aztekenkeizer gedragen : hij hoorde bij een priester gewaad. Over de kroon is een hele discussie losgebarsten toen voorgesteld werd dat president Klestil hem zou teruggeven aan Mexico. Vroeg of laat komt dat debat er dus in Brussel ook.

In het museum worden prachtige collecties wandtapijten en retabels tentoongesteld die te vergelijken zijn met de stukken in Wenen bewaard. Twee topstukken uit de kantafdeling zijn het groot voetenkleed van Albrecht en Isabella en een strook waarop het monogram van keizer Karel VI en het halssnoer van het Gulden Vlies voorkomen. De mooie afdeling Art Nouveau en Art Deco is ingericht in de winkelruimte die Horta ontwierp voor de juwelierszaak van de gebroeders Wolfers in de Arenbergstraat.

Het Palais Stoclet

In de Weense aanwezigheid in Brussel neemt dit huis een bijzondere plaats in. De Belgische mijnningenieur Adolphe Stoclet (1871 - 1941) en zijn vrouw Suzanne Stevens, dochter van een Parijse kunstcriticus, woonden van 1902 tot 1904 in Wenen, waar hij toen werkzaam was. Het gezin integreerde zich in de kringen van de liberale burgerij.

Toen de Stoclets terugkeerden naar België waar hij directeur werd bij de Société Générale, gaven zij opdracht aan de Weense architect Josef Hoffman om een woning voor hen te ontwerpen. Tussen 1905 en 1911 werd dit gebouw opgetrokken aan de Tervurenlaan in Sint-Pieters-Woluwe. De structuur ervan werd aangepast aan de rijke verzameling kunstvoorwerpen van de Stoclets. De binneninrichting werd uitgevoerd door de Wiener Werkstätte en de eetkamer werd versierd met mozaïeken van Gustav Klimt.

Het huis werd een eerbetoon aan Wenen, maar vanaf zijn ontstaan getuigde het van een voorbije werkelijkheid. In Oostenrijk had de invoering van het algemeen stemrecht in 1906 het einde bezegeld van een periode van overwicht van het burgerlijk liberalisme. Daar zou Hoffman dat gebouw in die periode niet meer opgetrokken hebben. Het verhaal van de Weense burgerlijke verfijning uit de negentiende eeuw vindt zo zijn sluitstuk in Brussel. Hoewel de ervaring van het Palais Stoclet niet voor herhaling vatbaar was, heeft het gebouw een hele generatie Belgische architecten beïnvloed.

Tot slot wil ik iedereen bedanken die deze wandelbrochure heeft mogelijk gemaakt. In het bijzonder dank ik de volgende personen voor hun bereidwillige medewerking, nuttige opmerkingen en suggesties.

Luc Truyens, Frank Vanderputte, Wilfried Pashley, Rik Baeten, David Wijckaert, Dirk Beurns, An Heylen, Rudolf Altmüller, Zuster Maria Assunta Innerhoger, Dr. Hollerchek, Friederich Matzenauer, Mag. Yvonne Benedik, René Clementus, Hannelore Plahl.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

COLOFON

Tekst:

Roel Jacobs

Tekstrevisie:

Paul Cockx, Kristien Spillebeen

Eindredactie:

Ann Steenwinckel

Ontwerp en lay-out:

Reginald Goossens

Fotografie:

Gundl Beinhauer

Druk:

Govaerts-De Bièvre n.v.

Verantwoordelijke uitgever:

Armand De Troyer, directeur-generaal

administratie Kanselarij en Voorlichting

Boudewijnlaan 30

1000 Brussel

D/1997/3241/064

Deze publicatie kwam tot stand dankzij mevrouw Anne Van Asbroeck,
Vlaams minister van Brusselse Aangelegenheden en Gelijke-Kansenbeleid.

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

COLOFON

Tekst:

Roel Jacobs

Tekstrevisie:

Paul Cockx, Kristien Spillebeen

Eindredactie:

Ann Steenwinckel

Ontwerp en lay-out:

Reginald Goossens

Fotografie:

Ivo Lemaire

Druk:

Govaerts-De Bièvre n.v.

Verantwoordelijke uitgever:

Armand De Troyer, directeur-generaal

administratie Kanselarij en Voorlichting

Boudewijnlaan 30

1000 Brussel

D/1997/3241/064

Deze publicatie kwam tot stand dankzij mevrouw Anne Van Asbroeck,
Vlaams minister van Brusselse Aangelegenheden en Gelijke-Kansenbeleid.